

'לא לסולחה הזו פיללנו': על הסכמי סולחה ומשקלם בהליכים פליליים

גל דהן*

מבוא

- א. ההליך המסורתי לגיבוש הסכם סולחה
 - ב. הליך הסולחה אל מול הליכים אלטרנטיביים
 1. הליכי צדק מאחה.
 2. בתי משפט קהילתיים
 3. ההיבטים הדומים בין הליך הסולחה וההליכים האלטרנטיביים
 4. ההיבטים השונים בין הליך הסולחה וההליכים האלטרנטיביים
 - ג. הסכמי הסולחה ובתי המשפט הישראליים
 1. מעמד של הסכמי הסולחה במסגרת הליכים פליליים
 2. הטעמים בדבר המשקל המוענק להסכמי סולחה במסגרת הליכים פליליים
 - ד. טענת הרב-תרבותיות כשתית להכרה רחבה בסולחה – מהו הגבול?
- סיכום

מבוא

"[...] אירועי ירי דומים הפכו ל'מגיפה', המפילה חללים מדי יום ביומו וכי תופעה זו יש לשרש מנוף חייה של חברה מתוקנת [...] מדינה ריבונית אינה יכולה להשלים עם התנהלות עבריינית שכזו, המסכנת את שלום הציבור ומערערת את הסדר הציבורי. "סגירת חשבונות" בין צדדים לסכסוך [...] אינה משפיעה רק על מושאי הישירים, אלא מסכנת את חברי הקהילה בה הם חיים ואת החברה ככלל".¹

בשנים האחרונות ניכרת עלייה משמעותית ומדאיגה במקרי האלימות, הפשיעה והרצח בחברה הערבית בישראל. מדובר ברעה חולה הגובה מחיר דמים כמעט מדי יום, ולעיתים אף את חייהם של חפים מפשע.

* בוגר תואר ראשון במשפטים, האוניברסיטה העברית. ברצוני להודות לכב' השופטת (בדימוס) נאוה בן אור, לעו"ד טל מנדלסון, לעו"ד יותם לחובסקי, לאלחי בן או"ן פלד, לאריאל מזגאוקר, לחן אייזנברג, לחן מחלב, לחברי מערכת כתב העת "הפרקליט" ולקוראת החיצונית על הערותיהם המועילות, שתרמו לי רבות בכתיבת רשימה זו. האחריות על תוכן המאמר היא שלי בלבד.
¹ ע"פ 6496/21 ריאן נ' מדינת ישראל, פס' 9 לפסק דינו של השופט קרא (נבו) (20.12.2021).

כך, במהלך שנת 2024 נרצחו כ-230 קורבנות על רקע אלימות בחברה הערבית,² ובמהלך שנת 2023,³ עמד מספר הקורבנות על כ-244 אזרחים ואזרחיות ערביים – עלייה של למעלה ממאה אחוזים בהשוואה לשנת 2022.⁴ נתונים אלו, לצד עלייה במקרי הפשיעה בחברה הערבית,⁵ מצביעים על מגמה חמורה המערערת את ביטחונם האישי של האזרחים הערביים במדינה, ולעיתים אף של כלל הציבור.⁶

אחד הכלים הוותיקים והמוכרים להתמודדות עם סכסוכים בחברה הערבית הוא הליך "הסולחה" – כלי לבר משפטי המשקף מנהג מסורתי להשכנת שלום בין יריבים וליישוב סכסוכים שמטרתו למנוע נקמות, להקטין את השימוש במעשי אלימות ולמנוע את החרפת הסכסוך ושפיכות דמים. הליך זה זוכה למעמד ציבורי והכרה חברתית בחברה הערבית.⁷

על רקע החרפת האלימות והפשיעה בחברה הערבית, בתי המשפט נדרשים בתדירות גוברת לשאלת המשקל שיש להעניק להסכמי סולחה במסגרת הליכים פליליים. שאלת מעמדם של הסכמים אלה בהליכים פליליים היא העומדת במרכז רשימה זו. במסגרתה, נטען כי יש להעניק להסכמי סולחה משקל מוגבל, רק במקרים המתאימים, תוך בחינה פרטנית של כל הסכם ונסיבותיו. בהתאם לכך, יש להסתייג מקריאות להרחבת המשקל שיש להעניק להסכמים אלו במסגרת הליכים פליליים.⁸

הילוכם של הדברים יהיה כדלקמן: **פרק א'** יציג את ההליך המסורתי לגיבוש הסכם הסולחה, לרבות שלביו המרכזיים והגורמים המעורבים בו. **פרק ב'** יערוך השוואה בין הליך הסולחה ובין הליכים אלטרנטיביים להליך הפלילי המסורתי – הליכי צדק מאחה והליכים בבתי משפט קהילתיים. במסגרתו, נטען כי חרף הדמיון בין ההליכים, קיימים הבדלים מהותיים המצדיקים מתן משקל מוגבל להסכמי הסולחה. **פרק ג'** ידון ביחס של בתי המשפט להסכמי סולחה, וינתח את השיקולים העיקריים המצדיקים מתן משקל מוגבל

² יוזמות אברהם "קורבנות אלימות ופשיעה בחברה הערבית – דו"ח סיכום שנת 2024", <https://abrahaminitiatives.org.il/2025/01/07/%d7%a7%d7%95%d7%a8%d7%91%d7%a0%d7%95%d7%aa-%d7%90%d7%9c%d7%99%d7%9e%d7%95%d7%aa-%d7%95%d7%a4%d7%a9%d7%99%d7%a2%d7%94-%d7%91%d7%97%d7%91%d7%a8%d7%94-%d7%94%d7%a2%d7%a8%d7%91%d7%99%d7%aa-%d7%93%d7%95>.

³ אפרים לביא, מאיר אלרן ומוחמד ותד "הזנחת המאבק בפשיעה בחברה הערבית: איום על הביטחון הלאומי" **המכון למחקרי ביטחון לאומי** (24.6.2024), <https://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/2024/06/1870-1.pdf> (להלן: "הזנחת המאבק בפשיעה בחברה הערבית"); יוזמות אברהם "קורבנות אלימות ופשיעה בחברה הערבית – דו"ח סיכום שנת 2023", <https://abrahaminitiatives.org.il/2023/12/31/%d7%90%d7%9c%d7%99%d7%9e%d7%95%d7%aa-%d7%95%d7%a4%d7%a9%d7%99%d7%a2%d7%94-%d7%91%d7%97%d7%91%d7%a8%d7%94-%d7%94%d7%a2%d7%a8%d7%91%d7%99%d7%aa-%d7%93%d7%95%d7%97-%d7%a1%d7%99%d7%9b%d7%95%d7%9d>.

⁴ שם.

⁵ מבקר המדינה התמודדות משטרת ישראל עם החזקת אמצעי לחימה לא חוקיים ואירועי ירי ביישובי החברה הערבית וביישובים מעורבים – ביקורת מעקב 4, 6-7, 12-29 (2021).

⁶ כך למשל, העובדה כי ארגוני פשיעה ערביים מחזיקים באמצעי לחימה רבים מקימה איום על כלל אזרחי המדינה. ראו בהקשר זה: הזנחת המאבק בפשיעה בחברה הערבית, לעיל ה"ש 3.

⁷ דנ"פ 3261/03 **מדינת ישראל**, פס' 6 (נבו 9.4.2003).

⁸ ראו למשל, רון שפירא "הגיעה העת לסולחה" **הפרקליט** 433 (תשס"ה-תשס"ו) (להלן: "שפירא"); ת"פ (מחוזי חי') 161/01 **מדינת ישראל נ' שאהב** (נבו 31.3.2003); מ"ת (מחוזי חי') 23381-02-10 **מדינת ישראל נ' נסאר (עציר) ואח'** (נבו 23.3.2010), שם ציין השופט (כתוארו אז) שפירא כי "כבר התרגלתי לתופעה החוזרת על עצמה תדיר של הצגת הסכמי סולחה בהליכי מעצר המתקיימים בפני, ככל הנראה בעקבות מאמרי [...] מאז פורסם המאמר טוען בפני כמעט כל סניגור בהליך פלילי שענינו בסכסוך במגזר המיעוטים לקיומה של סולחה ומציג לי מסמכים אלו או אחרים".

להסכמים אלו. פרק ד' יבחן את גבולות הטענה בדבר שיקולים רב-תרבותיים כתשתית להכרה רחבה בהסכמי סולחה. לבסוף, תוצע רשימת שיקולים מנחים שראוי כי בתי המשפט יביאו בחשבון בעת בחינת הסכמי סולחה, לצד קריאה להגברת מעורבותה של המדינה בהליכים לגיבוש הסכמים אלו.

א. ההליך המסורתי לגיבוש הסכם סולחה

חלק זה יסקור כאמור את ההליך שסופו בהסכם סולחה. בטרם נפנה לסקירת ההליך, נעיר הערה מקדמית. הליך הסולחה, כפי שהוא מוצג בספרות, נדמה כהליך סדור בעל שלבים קבועים שאי התקיימות אחד מהם תביא לכישלון ההליך. אולם, נראה כי ראוי להסתייג ולומר כי מטבע הדברים, הליך סולחה המתקיים בקהילה מסוימת על רקע עבירות מסוימות, לא יהא זהה להליך סולחה אחר המתקיים בנסיבות שונות ובקהילה שונה. בהקשר זה, יצוין כי הדבר, בשילוב עם העובדה שהסכמי הסולחה מוגשים לבתי המשפט כתוצר מוגמר, עלול להקשות על בתי המשפט להתחקות אחר השלבים שבוצעו במסגרת אותו הליך הסולחה הפרטני.

עתה נפנה לסקור את ההליך שסופו בהסכם סולחה. הליך זה נפתח מיד לאחר ביצועה של עבירה בקהילה אשר גורמת נזק לנפגע מסוים. ביצוע העבירה מקים סכסוך בין הפוגע והנפגע וכך מביא להפרת האיזון בחיי הקהילה. לרוב, לאחר ביצוע העבירה, הפוגע או משפחתו יפנו לדמות מרכזית במשפחה במטרה לבחון את האפשרות לערוך סולחה בין הצדדים. זאת, על רקע חשש של התוקף ומשפחתו מנקמה ואלימות כלפיהם על רקע ביצוע העבירה. לצד זאת, יצוין כי לעיתים הסולחה מקודמת ביוזמה אקטיבית של משטרת ישראל.⁹ כך למשל, הליך הסולחה בעניין סלאמה נפתח ביוזמת משטרת ישראל וההסכם נחתם בתחנת המשטרה בנוכחות אנשי וקציני משטרה.¹⁰

בהמשך, משפחת הפוגע תבקש את סיועה של ועדת סולחה המכונה 'ג'אה' (Jaha) אשר מורכבת בדרך כלל ממספר נכבדים בכירים המוכרים בקהילה ונחשבים כבעלי ידע רב.¹¹ למעשה, משפחת הפוגע מספקת עבור הנכבדים ייפוי כוח בכתב אשר מסמיכם לנהל את הליך הסולחה ולפעול למול משפחת הנפגע בשם הפוגע ומשפחתו. מתן ייפוי כוח שכזה מכפיף את משפחת הפוגע אל כלל פעולותיהם והחלטותיהם של הנכבדים, ללא תלות בתוכנן.¹²

⁹ ראו למשל: תמר קדוש "סולחה תוצרת הארץ" <https://openscholar.huji.ac.il/minervacenter/blog/kadouch> (להלן: "סולחה תוצרת הארץ").
¹⁰ ת"פ (שלום כ"ס) 1737-08-12 מדינת ישראל נ' מתמוד סלאמה, בפס' 3 (נבו 27.6.2016).

¹¹ אורי ינאי ושאווי עדווי "מסורת ליישוב קונפליקט פלילי: מה בין 'סולחה' ובין הליך 'צדק מאחה' מפגיעה לאיחוי – צדק מאחה ושיח מאחה בישראל" 51, 58 (אורי ינאי וטלי גל עורכים 2016) (להלן: "ינאי ועדווי"); Brian A. Kritz, *Palestinian Sulha and the Rule of Law*, ARAB LAW QUARTERLY, VOL. 27, No.2, p. 153-154 (2013) ("Kritz"); Doron Pely, *Where East Not Always Meets West: Comparing the Sulha Process to Western-Style Mediation and Arbitration*, CONFLICT RESOLUTION QUARTERLY, VOL. 28, p. 429-430 (2011).

¹² ראו למשל בש"פ 9589/17 מדינת ישראל נ' אברהמים, פס' 6 (נבו 11.12.2017); ינאי ועדווי, לעיל ה"ש 11, בעמ' 58; Kritz, לעיל ה"ש 11, בעמ' 156.

לאחר מכן, הנכבדים פונים אל משפחת הנפגע בבקשה כי הצדדים לסכסוך יביעו נכונות לעריכת סולחה לשם יישוב הסכסוך ומניעת החרפתו. בדרך כלל, מגיעים הנכבדים בשלב זה לבית משפחת הנפגע ומכירים בנזק שנגרם לנוכח מעשי הפוגע. באותו מעמד, מבקשים הנכבדים ממשפחת הנפגע לשקול את האפשרות לערוך סולחה בין הצדדים שתונחה על ידם.¹³ מובן כי הנכבדים אינם יכולים לחייב את משפחת הנפגע לבחור ביישוב הסכסוך על דרך של סולחה. הנכבדים אף אינם מעוניינים לעשות כן, בשל הרצון להגביר את תחושת השליטה של משפחת הנפגע, דבר הנדרש על רקע חוסר האונים שהמשפחה חווה בשל מעשי הפוגע.¹⁴ ועדיין, אם משפחת הנפגע תסרב להצעה ליישב את הסכסוך באמצעות סולחה, הנכבדים יחפשו אחר דרכי שכנוע חברתיות ותרבותיות, לרבות הפעלת לחצים חיצוניים.¹⁵

מקום שבו הסכימה משפחת הנפגע ליישוב הסכסוך במסגרת סולחה, יכריזו חברי הוועדה על 'הודנה' – הקפאה זמנית של הפעולות העוינות בין הצדדים למשך הזמן בו הם מנסים להגיע להסכמות, על מנת למנוע את החרפת הסכסוך.¹⁶ לעיתים, ההודנה תכלול תנאים נוספים מעבר להימנעות מפעולות עוינות לבקשת משפחת הנפגע. כך למשל, משפחת הנפגע עשויה לדרוש להגלות את הפוגע מהיישוב למשך תקופת ההודנה, או כי הפוגע ומשפחתו יורחקו משטחים השייכים למשפחת הנפגע. בהקשר זה, ניתן לציין שני סוגים של הודנה: האחד, הודנה מסוג 'עטווה' הדורש שהמשפחות יפקידו סכום כספי כערוכה לשמירת השקט ביניהן; השני, הודנה מסוג 'עטווה שארף' שעניינה הודנה של כבוד אשר אינה דורשת הפקדת סכום כספי, אלא התחייבות של הצדדים שלא לנקוט באמצעים אלימים אחד כלפי השני למשך תקופתה.¹⁷

במקביל, הנכבדים דנים בפגיעה שהתרחשה במטרה לגבש את הסכם הסולחה ותנאיו אשר יביא לתום הסכסוך בין הצדדים. לצורך גיבוש תנאי ההסכם, ובפרט לשם קביעת אומדן השווי הכספי של הנזק שנגרם לנפגע, מסתמכת הוועדה על ראיות ונתונים רבים אשר במרבית המקרים לא יהיו קבילים בבתי המשפט בשל מגבלות פרוצדורליות וראייתיות הקבועות בדן.¹⁸ לבסוף, כאשר הנכבדים סבורים כי קיימת אפשרות ממשית ליישוב הסכסוך,¹⁹ ולאחר שעלה בידיהם לנסח הסכם סולחה, יועבר ההסכם לעיון משפחות הפוגע והנפגע.

¹³ Doron Pely, *Honor: The Sulha's Main Dispute Resolution Tool*, CONFLICT RESOLUTION; שם ("Pely") QUARTERLY, VOL. 28, No.1, 67,74 (2010).

¹⁴ שם, בעמ' 74.

¹⁵ ינאי ועדווי, לעיל ה"ש 11, בעמ' 58.

¹⁶ Sezai Özçelik, *Islamic/Middle Eastern Conflict Resolution for Inter-personal and Intergroup*; *Conflicts: Wisata, Sulha and Third-Party*, ULUSLARARAST İLİŞKILER VOL. 3, No 12, p. 10 (2006-2007).

¹⁷ Pely, לעיל ה"ש 13, בעמ' 72.

¹⁸ Doron Pely, *Resolving Clan-Based Disputes Using the SULHA*, ; בעמ' 59, 11, בעמ' 72, 84-83 (2008).

¹⁹ שם. ניתן לחשוב למשל על עדויות מפי השמועה, אשר כידוע אינן קבילות במסגרת הליך שיפוטי, ואילו במסגרת הליך הסולחה עדויות מסוג זה כן יהיו קבילות (להרחבה על הכלל בדבר עדות מפי השמועה ראו: גבריאלי הלוי, **תורת דיני הראיות** בעמ' 565 (כרך ב, 2013); אליהו הרנון "הכלל הפוסל עדות שמיעה – מה מקומו במשפט הישראלי?" **משפטים** 73 (תשל"ה-תשל"ו)).
¹⁹ בהקשר זה, ראוי לאזכר את פרסומו של דיאא חאג' יחיא לפיו במהלך שנת 2022 ועדת המעקב העליונה לענייני הערבים בישראל גיבשה נוהל אחיד ומחייב לוועדות הסולחה המקומיות במסגרת המאבק למיגור האלימות והפשעה בחברה הערבית. ראו דיאא חאג' יחיא "ועדת המעקב גיבשה הסכם לניהול סולחות במסגרת המאבק בפשיעה בחברה הערבית" **הארץ** (8.8.2022).

הסכם הסולחה, לרוב, הוא הסכם מתומצת ובעל אופי טקסי הכולל ביטויי חרטה רבים ואינו ממוקד בהכרעות לגבי אשמה או עובדות קונקרטיות. כך, ההסכם כולל שבחים רבים למשפחות הפוגע והנפגע על בחירתם לפתור את הסכסוך בדרכי שלום והבנתם את צרכי הקהילה, חרף הרצון להשיב את כבוד המשפחה באמצעות נקמה. ההסכם אף כולל התנצלות מפורשת של משפחת הפוגע על הפגיעה שנגרמה, ציון סכום הפיצוי שנקבע על ידי הנכבדים עבור משפחת הנפגע וכן הוראות נוספות דוגמת הרחקה זמנית של הפוגע מהיישוב.²⁰ לאחר שההסכם מועבר לעיון הצדדים, הם רשאים להביע התנגדות לתוכנו – אך התנגדות שכזו עלולה להתפרש כהבעת חוסר כבוד לנכבדים אשר עמלו וגיבשו את ההסכם.²¹ לאחר הסכמתם של הצדדים ומשפחותיהם לתוכן ההסכם, יערך טקס הסולחה המסורתי.²²

מועד טקס הסולחה ייקבע על ידי הנכבדים בהתייעצות עם הצדדים ומשפחותיהם, וכך גם מיקומו, רשימת המוזמנים וכדומה. אל הטקס יוזמנו, לצד משפחות הפוגע והנפגע, גם אנשי מפתח בקהילה ונכבדים בעלי תפקידים ציבוריים באזור. לרוב, הטקס יתקיים במקום ציבורי דוגמת בית ספר או מרכז קהילתי.²³ בדרך כלל, במהלך הטקס ישולבו אלמנטים פולחניים ודתיים אשר נועדו לבטא פיוס בין הצדדים. כך למשל, במקרים מסוימים טקס הסולחה יפתח על ידי קשירת דגל לבן על מוט גבוה בידי משפחת הנפגע, דבר המבטא את מחויבותה של משפחת הנפגע לפיוס.²⁴

מלבד האמור, נוסח הסכם הסולחה יוקרא באופן פומבי במהלך הטקס לרבות סכום הפיצוי שנפסק לטובת משפחת הנפגע. בשלב זה בטקס, משפחת הנפגע רשאית כצעד של נדיבות ולצורך רכישת כבוד, לוותר על הפיצוי הכספי ולהשיבו למשפחת הפוגע.²⁵ בהקשר זה, ראוי לציין כי במקרים בהם משולם פיצוי כספי, הוא אינו משולם בהכרח ישירות על ידי הפוגע, אלא על ידי כל בתי האב של משפחת הפוגע וזאת כביטוי לערבות בין בני המשפחה ובמטרה לייצר תחושת אחריות אצל הפוגע. סופו של הטקס בסעודה משותפת בבית משפחת הנפגע.²⁶

<https://www.haaretz.co.il/news/law/2022-08-08/ty-article/.premium/00000182-79b8-dce0-afec-fdbcd800000>

²⁰ Pely, לעיל ה"ש 13, בעמ' 78.

²¹ שם, בעמ' 76.

²² Hussein Tarabeih, Deborah Shmueli and Rassem Khamaisi, *Towards The Implementation of Sulha as a Cultural Peacemaking Method for Managing and Resolving Environmental Conflicts Among Arab Palestinians in Israel*, JOURNAL OF PEACEBUILDING & DEVELOPMENT Vol. 5, p. 52-53 (2009); ינאי ועדווי, **המעורבות המשפחתית בהליך הסולחה, והפומביות של ההסכם** שבאה לידי ביטוי בעיקר בטקס הסולחה, הם המרכיבים המרכזיים של סולחה "מסורתית". ראו: ע"פ 2796/15 **פלוני נ' מדינת ישראל** בפס' 6 ו-19 (נבו 8.2.2018). שם, נקבע כי לא נערכה "סולחה מסורתית" בין היתר, בשים לב לכך שהיא לא נערכה "קבל עם ועדה" ונוכח העובדה כי "שני ראשי המשפחות – אבא שלו [המערער] ואביו של מנוח לא ידעו על כך שנערכה סולחה".

²³ שם, בעמ' 60.

²⁴ Pely, לעיל ה"ש 13, בעמ' 77-78.

²⁵ שם, בעמ' 78-79.

²⁶ שם; ינאי ועדווי, לעיל ה"ש 11, בעמ' 60.

ב. הליך הסולחה אל מול הליכים אלטרנטיביים

חלק זה יסקור שני סוגי הליכים – הליכי צדק מאחז והליכים המתנהלים בבתי משפט קהילתיים – אשר משמשים חלופה להליך הפלילי המסורתי. במסגרת זאת, נטען כי השוואה בין הליכים אלו להליך הסולחה מלמדת כי חרף הדמיון אשר קיים בין ההליכים, קיימים הבדלים מהותיים בין ההליכים המצדיקים מתן משקל מוגבל להסכמי סולחה.

1. הליכי צדק מאחז

בעשורים האחרונים החלו הליכי צדק מאחז (Restorative Justice) לשמש כחלופה להתמודדות עם עבירות פליליות מסוימות. לצורך הבנה טובה יותר של הגישה בבסיס הליכי צדק מאחז, נעמוד על ההבדלים בינה ובין ההליך הפלילי המסורתי.

ההליך הפלילי המסורתי מבוסס על ההנחה כי המעשה הפלילי פוגע בערכים חברתיים שחברה מסוימת בחרה להגן עליהם במסגרת הדין הפלילי, ולפיכך התגובה הראויה לפגיעה זו היא ענישה.²⁷ לעומת זאת, גישת הצדק המאחז מתייחסת לסכסוך כאל 'נכס' של הצדדים המעורבים בו, ומתמקד בנזק שנגרם לצדדים הצדדים הישירים לסכסוך כמו גם לגורמים נוספים כדוגמת משפחתו של הנפגע ובני הקהילה. הליך הצדק המאחז אינו רואה בענישה כתגובה הראויה למעשה הפלילי, אלא מבקש לאתר דרכי פעולה שיביאו לריפוי הנזק,²⁸ כגון התנצלות, הבעת חרטה, פיצוי כספי, תוך מתן קול ודגש לצרכים של כל אחד מהצדדים המעורבים.²⁹

גישת הצדק המאחז התפתחה בשל ביקורת על ההליך הפלילי המסורתי, הכללה בין היתר:³⁰ טענות לפיהן ההליך הפלילי המסורתי אינו יעיל במניעת עבריינות;³¹ אינו מספק מענה הולם לצרכי נפגעי העבירה;³²

²⁷ טלי גל והדר דנציג-רוזנברג "צדק מאחז וצדק עונשי: שני פנים למשפט הפלילי" **משפטים** מג, 779, 780, 784 (2013) (להלן: "צדק מאחז וצדק עונשי").

²⁸ שם; נטלי הדר וטלי גל "לסלוח או לא לסלוח: סליחה דיאלוגית על פגיעות מיניות בתהליכי צדק מאחז" **קרימינולוגיה ישראלית** יא 87, 89 (2023) (להלן: "סליחה דיאלוגית"); Carrie Menkel-Meadow, *Restorative Justice: What is it and Does it Work?*, ANNU. REV. LAW SOC. SCI. 3, 161-187 (2007).

²⁹ צדק מאחז וצדק עונשי, לעיל ה"ש 27, בעמ' 781; סליחה דיאלוגית, לעיל ה"ש 28, בעמ' 89; Tony F. Marshall, *The Evolution of Restorative Justice in Britain*, EUROPEAN JOURNAL OF CRIMINAL POLICY AND RESEARCH, 4, 21-43 (1996); Jeff Latimer, Craig Dowden & Danielle Muise, *The Effectiveness of Restorative Justice Practices: A Meta-Analysis*, 85 PRISON J. 127, 128 (2005).

³⁰ GERRY; HEATHER STRANG, REPAIR OR REVENGE: VICTIMS AND RESTORATIVE JUSTICE (2002); JOHNSTONE AND DANIEL W. VAN NESS, HANDBOOK OF RESTORATIVE JUSTICE, Chapter 3: *Restorative Processes, Outcomes, Stakeholders*, 209 (2007).

³¹ צדק מאחז וצדק עונשי, לעיל ה"ש 27, בעמ' 785; Jhon Braithwaite, *A Future Where Punishment is Marginalized: Realistic or Utopian?*, 46 UCLA L. REV. 1727 (1999).

³² להרחבה על אודות הביקורת השונות שהועלו כלפי הגישה העונשית המסורתית, ראו Andrew Ashworth, Lucia Zedner, *Defending the Criminal Law: Reflections on the Changing Character of Crime, Procedure, and Sanctions*, 2 CRIM. L. & PHIL. 21 (2008).

ואינו מביא לידי תוצאות שיקומיות משמעותיות חרף מאמצים רבים להגברת המשקל הניתן לשיקולי שיקום במסגרת הענישה.³³

למעשה, ההבדל מרכזי בין ההליך הפלילי המסורתי ובין הליכי צדק מאחה קשור לאופן בו נתפס מעשה העבירה. כפי שצוין, על פי הגישה המסורתית, הדין הפלילי משמש מכשיר להגנה על ערכים חברתיים אשר הוכרו, על ידי נציגי החברה, כראויים למעטפת ההגנה של הדין הפלילי.³⁴ עם זאת, על פי הגישה העומדת בבסיס הליכי הצדק המאחה – הדגש הוא בפגיעה שנגרמה לנפגע ולמעגל הנפגעים הנוספים, ולא בפגיעה בערך החברתי.

לצד זאת, הגישות נבדלות ביחס לתשובתן לשאלה מהי התגובה הראויה למעשה הפלילי ומי הגורם שנכון שיעמוד מאחורי תגובה זו. כאמור, בהליך הפלילי המסורתי התגובה הראויה היא ענישה וזו תבוצע על ידי המדינה בהתאם להוראות הדין הפלילי.³⁵ מנגד, הגישה בבסיס הליכי הצדק המאחה מדגישה כי התגובה היא איתור דרכים לאיחוי הפגיעה אשר נפגע העבירה הוא חלק בלתי נפרד מאיתור דרכים אלה.³⁶

מעבר להבדלים המהותיים בתפיסת התגובה הראויה למעשה הפלילי, קיימים גם הבדלים פרוצדורליים בין ההליכים. במסגרת ההליך הפלילי המסורתי, המדינה היא הצד המאשים וההליך מתנהל בינה לבין הנאשם, בעוד שנפגע העבירה אינו צד פורמלי להליך.³⁷ מדובר בהליך אדוורסרי המתנהל על פי כללים דיוניים נושקים ומגבלות ראייתיות. לעומת זאת, בהליכי צדק מאחה מוקד ההליך עובר אל הצדדים הישירים לסכסוך – הפוגע, הנפגע ולעיתים אף חברי קהילה נוספים שהושפעו מן המעשה הפלילי. בכך, גישת הצדק המאחה מערערת על מרכזיות המדינה בהליך הפלילי ומקדמת שיח ישיר בין הצדדים תוך העברת קבלת

Robert Martinson, *What Works? – Questions and Answers About Prison Reform*, 35 PUB. INT. 22 (1974).

³⁴ בע"א 360/64 אבוטבול נ' קליגר, פ"ד יט 429, 465 (1965), ציין השופט זילברג כי: "לכל חוק פלילי יש רציו מסוימת משלו, או – כפי שמכנים את הדבר במדינות מערב אירופה – 'נכס' מסויים, גשמי או רוחני, שעליו מגן המחוקק באותו חוק פלילי. למשל: הנכס שעליו מגינים סעיפי הרצח והחבלה הוא: החיים והבריאות; הנכס של סעיפי הגניבה הוא: הבעלות; הנכס של חוקי הביגמיה הוא: ייחודו של כל אחד מבני הזוג בחיי הנישואין, וכן הלאה וכן הלאה".

³⁵ בהקשר הישראלי, ראו סעיפים 182 ו-193 לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982 (להלן: "חסד"פ") הקובעים כי לאחר הרשעתו של הנאשם ושלב הטיעונים לעונש בית המשפט יגזור את דינו של הנאשם. עוד ראו את סימן א'1 לחוק העונשין, התשל"ז-1977, אשר מבקש לקבוע את העקרונות והשיקולים המנחים בענישה, את המשקל שיש לתת להם והיחס ביניהם. כמו כן, להרחבה על תפקידה של המדינה בענישה הפלילית, ראו: Andrew Ashworth, *Responsibilities*, 42 BRIT. J. CRIMINOLOGY 578, 579-580 (2002); Antonia Cretney, Gwynn, *Rights and Restorative Justice*, 42 BRIT. J. CRIMINOLOGY 578, 579-580 (2002); Davis, Chris Clarkson, and Jon Shepherd, *Criminalizing Assault the Failure of the 'Offence Against Society' Model*, BRIT. J. CRIMINOLOGY, 15-29 (1994).

³⁶ צדק מאחה וצדק עונשי, לעיל ה"ש 27, בעמ' 789-790; HOWARD ZEHR, *THE LITTLE BOOK OF RESTORATIVE JUSTICE* 20, 27 (2002).

³⁷ בהקשר זה, יצוין כי בשנת 2001 נחקק חוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א-2001, המכיר ברשימה סגורה של זכויות המוענקות לנפגע העבירה בהליך הפלילי. חוק זה מבטא התקדמות מבורכת ביחס למעורבותו של נפגע העבירה בהליך הפלילי. ואולם, בית המשפט העליון עמד על כך רבות כי חוק זה "אינו הופך את נפגע העבירה לבעל-דין בהליך הפלילי [...] אין הוא מונה עם זכויותיו של נפגע העבירה את הזכות למעמד בפני בית-המשפט, בו מתבררת אחריותו של הנאשם למעשה העבירה שבוצע. הצדדים לאותו הליך הם המדינה והנאשם, ולא איש זולתם. ענינם של נפגעי העבירה מגולם בין חבר האינטרסים אותם מיצגת המדינה" (ראו, מיני רבים: ע"פ 2393/06 חמוד נ' מדינת ישראל, בפס' 5 לפסק הדין (נבו) 20.11.2007); ע"פ 8417/13 פלוני נ' מדינת ישראל, בפס' 4 (נבו) 23.4.2014); ע"פ 2018/20 פלוני נ' מדינת ישראל, בפס' 15 (7.5.2020); רע"פ 2976/01 אסף נ' מדינת ישראל, בעמ' 440 (נבו) 5.2.2002 (להלן: "עניין אסף").

ההחלטות לידיהם.³⁸ הליך הצדק המאחה אינו אדוורסרי, שכן קיומו מותנה בהבעת נכונות מצד הפוגע לקיום שיח ישיר ולשתף פעולה עם ההליך, ובאין מחלוקות באשר לנסיבות העובדתיות של המקרה.³⁹

מעניין לציין כי מחקרים אמפיריים שנערכו באשר להליכי צדק מאחה מצביעים על רמות שביעות רצון גבוהות מצד נפגעי עבירה בהליך זה. זאת, בין היתר נוכח תחושת ההוגנות של ההליך, הכבוד, הביטחון והידע שקיבלו, האיחוי הרגשי, מתן האפשרות להשמיע את קולם, ההכרה מצד הפוגע בפגיעה שנגרמה ונטילת אחריות מצדו.⁴⁰ עוד עולה מהמחקרים כי עבור חלק מהנפגעים, ההשתתפות בהליכי צדק מאחה הביאה לירידה בתחושות של כעס, פחד וחרדה, ואף תרמה לצמצום של תסמינים פוסט-טראומטיים.⁴¹

קיימים סוגים שונים של הליכי צדק מאחה. בין אלו, ראוי להזכיר בהקשר הנוכחי את הליך גישור פוגע-נפגע (Victim-Offender Mediation), אשר במרכזו מפגש ישיר בין הפוגע, הנפגע ומגשר ניטרלי. במהלך ההליך, ניתנת לכל אחד מהמשתתפים האפשרות לשתף בתחושותיו, לדון במשמעויות של המעשה הפלילי ובהשלכותיו, וכן לקחת חלק פעיל בגיבוש צעדים שיביאו לאיחוי הפגיעה.⁴² בישראל, קיימת תוכנית דומה בשם גפ"ן (גישור פוגע-נפגע).

הליך גפ"ן נפתח בעקבות בחינה מוקדמת שמבצע קצין מבחן בכיר למבוגרים, הבוחן את התאמת המקרה שלפניו להליך צדק מאחה מסוג זה. הבחינה נעשית בהתבסס על תסקיר מבחן שנערך לבקשת בית המשפט, ובמסגרתה על הקצין להתרשם כי הפוגע מכיר בפגיעה שגרם במעשיו ומביע רצון כן לתקנה. כחלק מבחינה זו, נפגש קצין המבחן עם הפוגע במטרה להתרשם באופן בלתי אמצעי ממידת החרטה שהוא מביע וממוכנותו להשתתף בהליך זה. ככל שהתרשמות הקצין היא חיובית, הוא יפנה לבית המשפט בבקשה לעכב את ההליך הפלילי לשם קיום הליך גפ"ן. במקביל, פונה קצין המבחן לנפגע העבירה בהצעה לערוך מפגש גישור עם הפוגע. במפגש זה, הצדדים יידונו במעשה הפלילי, תוצאותיו ובדרכים לתיקון הפגיעה, כאשר תכלית המפגש היא להביא ליישוב הסכסוך ולאיחוי הפגיעות שנגרמו כתוצאה מהמעשה הפלילי.⁴³

הליך גפ"ן כולל סדרת מפגשי הכנה בהם כל אחד מהמשתתפים ייפגש עם קצין המבחן המנחה בנפרד. במפגשים אלה בוחן קצין המבחן את מידת כנות של כל צד להשתתפות בהליך, ומכין את המשתתפים לקראת המפגש המשותף. לאחר מכן, יתקיים מפגש גישור בהנחיית קצין המבחן, אשר מתנהל כשיח מכבד ומשתף

³⁸ Nils Christie, *Conflicts as Property*, 17 BRIT. J. CRIMINOLOGY, 1 (1977)

³⁹ צדק מאחה וצדק עונשי, לעיל ה"ש 27, בעמ' 797.

⁴⁰ Toran Hansen, Mark Umbreit, *State of Knowledge: Four Decades of Victim-Offender Mediation*

Marilyn ; *Research and Practice: The Evidence*, CONFLICT RESOLUTION QUARTERLY 36, 99-113 (2018)

Armour and Mark S. Umbreit, *Violence, Restorative Justice, and Forgiveness: Dyadic Forgiveness and*

Energy Shifts in Restorative Justice Dialogue, Jessica Kingsley Publishers (2018)

⁴¹ שם; Caroline M. Angel, Lawrence W. Sherman, Heather Strang, Barak Ariel, Sarah Bennet, Nova

Inkpen, Anne Keane and Therese S. Richmond, *Short-term Effects of Restorative Justice Conferences on*

Post-traumatic Stress Symptoms among Robbery and Burglary Victims: A Randomized Controlled Trial,

J. EXP CRIMINOL 10, 291-307 (2014)

⁴² צדק מאחה וצדק עונשי, לעיל ה"ש 27, בעמ' 791.

⁴³ סליחה דיאלוגית, לעיל ה"ש 28, בעמ' 89.

בין כלל המעורבים בפגיעה. במסגרת המפגש נדונות נסיבות המעשה, היקפו והשלכותיו.⁴⁴ קצין המבחן המנחה את ההליך פונה תחילה אל נפגע העבירה בשאלות שונות הנוגעות לחוייתו מן האירוע ולתחושותיו בעקבותיו.⁴⁵ לאחר מכן, מופנות שאלות דומות לפוגע. לקראת סיום המפגש מבקש המנחה לברר עם הצדדים מה כל אחד מהם מוכן לעשות למען פתרון הסכסוך ומהן ציפיותיהם ההדדיות. שיח זה, בהתאם לגישת הצדק המאחה, נועד לעורר תהליכים רגשיים, קוגניטיביים והתנהגותיים, אשר תורמים לאיחוי הפגיעה שנגרמה כתוצאה מהמעשה הפלילי.⁴⁶

בסיום הליך גפ"ן, פועלים הצדדים, בסיועו של המנחה, לגיבוש הסכם הכולל תוכנית אופרטיבית שמטרתה לאחות את הפגיעות שנגרמו וליישב את הסכסוך ביניהם. ההסכם, בצירוף התרשמותו והמלצתו של מנחה ההליך, מצורף לתסקיר המוגש לבית המשפט, ומשמש בסיס להמלצה לעונש בשלב גזר הדין.⁴⁷

2. בתי משפט קהילתיים

החל משנת 2014 פועל בישראל מודל של בתי משפט קהילתיים, המשמשים כערכאה ראשונה חלופית בעניינים פליליים שתכליתה שיקום בקהילה כאמצעי למניעת פשיעה חוזרת. כדי לספק הבנה רחבה יותר על פעילותם של בתי המשפט הקהילתיים ומטרותיהם, נדרש להבין את הרעיון הניצב בבסיסם – "בתי משפט לפתרון בעיות" (Problem-Solving Courts).⁴⁸ מדובר בבתי משפט שנועדו להתמודד עם בעיות עומק המובילות ותורמות לביצועם של מעשים פליליים (למשל, התמכרות לסמים או עוני).⁴⁹ בתי המשפט לפתרון בעיות מתמודדים עם תופעת 'הדלת המסתובבת' – מצב בו שיעור רב מאנשים שביצעו בעבר מעשים פליליים, חוזרים ומבצעים עבירות פליליות על אף שננקטו כלפיהם הליכים משפטיים וסנקציות.⁵⁰ במילים אחרות, בתי משפט לפתרון בעיות נועדו לטפל בבעיות העומק שתרמו למעשה הפלילי, ומעשה זה אינו אלא תוצאה של אותן בעיות עומק. המשתתפים בהליכים המתנהלים בבתי המשפט לפתרון בעיות זוכים למענים

⁴⁴ Wager Nadia, *The Experience and Insight of Survivors who have Engage in a Restorative Justice Meeting with Their Assailant*, TEMIDA, 16, 11-32 (2013).

⁴⁵ אמיר אלון "זה כאילו 100 טון ירדו לי מהגב": עוברי חוק מבקשים סליחה מהנפגעים בחסות המדינה "ynet (18.9.2018) <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5352656,00.html>.

⁴⁶ שם.

⁴⁷ שם.

⁴⁸ להרחבה על עקרונות היסוד של פעילות בתי משפט לפתרון בעיות, ראו: Peggy Fulton Hora, *Courting New Solutions Using Problem-Solving Justice: Key Components, Guiding Principles, Strategies, Responses, Models, Approaches, Blueprint and Tool Kits*, 2 CHAP. J. CRIM. JUST. 7 (2011).

⁴⁹ שם; Bruce J. Winick, *Therapeutic Jurisprudence and Problem Solving Courts*, 30 FORDHAM URB. L. J. 1055, 1055-1061 (2002); Cynthia Alkon, *Have Problem-Solving Courts Changed the Practice of Law?*, 21 CARDOZO J. RESOL. 597 (2020).

⁵⁰ דניאלה ביניש ועדי בלוטנר "בתי משפט קהילתיים בישראל" **משפט מפתח** (2019) (להלן: "ביניש ובלוטנר"); טלי גל הדר דנציג-רוזנברג **בתי משפט קהילתיים בישראל – מחקר מלווה**, דין וחשבון, בעמ' 13, (2017), https://www.thejoint.org.il/digital-library/community-courts/?location=view_knowledge_products (להלן: "גל ודנציג-רוזנברג"); Richard C. Boldt, *Problem-Solving Courts and Pragmatism*, 73 MD. L. REV. 1120, 1123 (2014); בהקשר הישראלי, נתוני שירות בתי הסוהר מעידים על כך שכ-42% מכלל האסירים הבגירים שבים לאחר מספר שנים מעת שחרורם לכלא, אליאב ברמן ודרור ולק "רצידיביזם בישראל, מאפייני אסירים, מאסר והתמחות עבריינית" פורסם באתר שירות בתי הסוהר, פרסומי יחידת המחקר www.gov.il/BlobFolder/guide/mamrim/he/72-87_0.pdf.

רחבים ועמוקים בתחומים שונים וביניהם בריאות הנפש והגוף, התמכרויות, ביטחון תזונתי ודיורי, השמה תעסוקתית ועוד.⁵¹

כך, בשונה מן ההליך הפלילי המסורתי, בית המשפט לפתרון בעיות מתמקד בהליך הטיפולי במבצע המעשה הפלילי ובשיקומו לשם התמודדות עם בעיות העומק שגרמו לו לבצע מעשים פליליים ולמען הוצאתו ממעגל הפשיעה. למעשה, הרעיון של בתי משפט לפתרון בעיות עלה מתוך הכרה בכך שאין מענה טיפולי הולם מצד המדינה לעבריינים חוזרים וההליך הפלילי המוכר אשר משית עונש על אותם עבריינים חוזרים, מתעלם מבעיות העומק המובילות לפשיעה חוזרת.⁵²

בתי המשפט הקהילתיים הם יישום של רעיון בית המשפט לפתרון בעיות. בישראל, בית המשפט הקהילתי הראשון הוקם בבאר שבע, בחודש נובמבר 2014. לאחריו כבר בחודש ספטמבר 2015 הוקם בית משפט קהילתי נוסף בעיר רמלה. במהלך שנת 2016, הורתה הממשלה לפעול להרחבת התוכנית כך שעד סוף שנת 2019 יפעלו בתי משפט קהילתיים בכל אחד מששת מחוזות השיפוט בישראל.⁵³ כחלק מיישום החלטה זו, לצד החלטות נוספות בדבר הרחבת פריסת בתי המשפט הקהילתיים, נפתחו בתי משפט קהילתיים נוספים, בין היתר בתל אביב, נצרת, חיפה וירושלים, עכו וכפר סבא.⁵⁴

בהמשך, הוסדרה פעילותם של בתי המשפט הקהילתיים בחוק סדר הדין הפלילי, התשמ"ב-1982 על דרך של הוראת שעה.⁵⁵ במסגרת הוראת השעה הוסדר המסלול להפניית הליך פלילי לטיפולו של בית משפט קהילתי. כך, שופט בית משפט שלום רשאי, בכל שלב בהליך הפלילי, בין מיוזמתו ובין לבקשת בעל דין או קצין מבחן, להורות על העברת הדיון בעניינו של נאשם לבית המשפט הקהילתי, בהתקיים מספר תנאים המנויים בחוק.⁵⁶ בין תנאים אלו ניתן למנות את הצורך בבחינת התאמתו של העניין לדיון בבית המשפט הקהילתי על ידי שירות המבחן המשמש כגוף המסנן את המשתתפים המתאימים להיכנס לתוכנית; קיום דיון בנוכחות הצדדים על שאלת העברת הדיון; הנאשם מכיר במעורבותו באירוע, מבין את מהות ההליך הקהילתי ומסכים להשתתף בו.⁵⁷

תנאי נוסף להעברת מקרה לטיפולו של בית המשפט קהילתי קשור בסוג העבירה הנדונה. לא כל מעשה פלילי מתאים לדיון בהליך קהילתי, ולהליך זה אין את הכלים המתאימים לטיפול בעבירות חמורות דוגמת רצח או אינוס הצפויות להסתיים בגזר דין משמעותי שיכלול עונש מאסר בפועל. כך גם ביחס לעבירות

⁵¹ שמואל מלמד "השופט הקהילתי" **מעשי משפט** יד 221, 224 (2023) (להלן: "מלמד").

⁵² שם; Eric Lane, *Due Process and Problem-Solving Courts*, 30 FORDHAM URB. L. J. 955, 959 (2003).

⁵³ החלטה 1840 של הממשלה ה-34 "ייעול מדיניות הענישה ושיקום האסירים בישראל" (11.8.2016).

⁵⁴ החלטה 1476 של הממשלה ה-36 "אימוץ ויישום המלצות דו"ח הצוות הבין-משרדי לבחינת חלופות לעונש המאסר" (22.5.2022); החלטה 1903 של הממשלה ה-36 "תוכנית לאומית לייעול והרחבה של מערך הכליאה ומרחב המחיה בבתי הסוהר ותיקון החלטת ממשלה" (23.10.2022). יוער כי השופט מלמד במאמרו מציין שבמהלך כהונתו בבית המשפט הקהילתי בתל אביב, ממאי 2017 ועד פברואר 2021, השתתפו בהליכים בבית המשפט הקהילתי 322 משתתפים אשר 204 מהם סיימו את התוכנית, וכי 53% סיימו את התוכנית בהצלחה ויתר המשתתפים הוצאו ממנה במהלכה. ראו מלמד, לעיל ה"ש 51, בעמ' 226.

⁵⁵ חסד"פ, לעיל ה"ש 35, בפרק ו'1.

⁵⁶ שם, בס' 220ג(א) ו-220ג(ד).

⁵⁷ שם, בס' 220ד(א); ראו גם בש"פ 3532/23 פלוגית נ' מדינת ישראל, בפס' 6 (נבו) (26.6.2023).

שעליהן מוטלות עונש קל (דוגמת מאסר על תנאי), שכן נאשמים שצפויים לעונש כזה לא יהיו בעלי מוטיבציה מספקת לעמוד בהתחייבויות המשמעותיות הנדרשות במסגרת ההליך בבית המשפט הקהילתי. על כן, בתי המשפט הקהילתיים ידונו אך בעבירות פליליות הנתונות לסמכות בית משפט השלום, דוגמת עבירות סמים, רכוש ואלימות,⁵⁸ למעט עבירות מסוימות שהוצאו מגדרי סמכותם (עבירות מין; סחר בבני אדם; עבירות בנשק חם; עבירות נגד ביטחון המדינה).⁵⁹ עבירות אלו הוחרגו על רקע אי התאמה של המודל הקהילתי לטיפול בהן ובשל העובדה כי במקרים אלו שיקולי הלימה והרתעה גוברים על שיקולי שיקום.⁶⁰

לאחר שעניינו של נאשם הועבר לטיפול בית המשפט הקהילתי, נערך דיון ראשוני שמטרתו להסביר למשתתף את כלל דרישות התוכנית. בהקשר זה, יצוין כי צוות בית המשפט הקהילתי מורכב ממספר דמויות – שופט, תובע משטרה, פרקליט, סנגור, קצין מבחן, עובד סוציאלי קהילתי ורכז בית משפט קהילתי.⁶¹ ההליך מנוהל על ידי השופט הקהילתי המשמש כשופט שלום מכהן אשר מונה על ידי נשיא בית המשפט העליון, בהסכמת שר המשפטים, ועבר הכשרה ייחודית לשמש כשופט קהילתי.⁶²

ככלל, ההליך הקהילתי מתנהל על פי סדר הדין הפלילי.⁶³ למעשה, ההליך הקהילתי ותוכנית השיקום מבוססים על הסכמות הצדדים במסגרת הסדרי טיעון הנחתמים בשלב מוקדם ומהווים מקור הסמכות לניהול הליך השיקום. הסדרי הטיעון כוללים הסכמות למקרי הצלחה או כישלון של התהליך, ותוכנית שיקום הנבנית בידי קצין המבחן בשיתוף המשתתף אשר עמידה בפרטיה היא הגורם הקובע את תוצאת ההליך. בהקשר זה, חשוב להדגיש כי תוכנית השיקום נבנית בהתאם לשיקול דעת מקצועי של הגורם המטפל בניסיון להתחשב ברצונות של הנאשם, ככל שניתן, ובמטרה לטפל בבעיות העומק שעמן הוא מתמודד. בסיום גיבושה, התוכנית מוצגת ומאושרת בבית המשפט הקהילתי. הצלחה בתוכנית עשויה להביא לאי הרשעה ומחיקת כתב האישום, ואילו כישלון לעמוד בדרישותיה עלול להביא לענישה הכוללת מאסר בפועל. תוכנית השיקום אינה עומדת כשלעצמה, והיא מלווה במעקב שיפוטי תדיר מתוך הבנה כי ככל שהפיקוח על המשתתף בהליך צמוד יותר, כך תגבר מחויבותו להליך ונכונותו לשתף פעולה. מדובר בפיקוח הדרגתי, כך שבתחילת ההליך נמצא המשתתף תחת פיקוח ומעקב שיפוטי אינטנסיבי אשר ילך ויפחת עם התקדמות ההליך.⁶⁴

תוכנית השיקום מבקשת לטפל בשלושה מישורים שונים. האחד, עניינו בנאשם ובמשפחתו במובן כזה שתוכנית השיקום, כאמור, נבנית על ידי הגורם המטפל באופן אישי עבור המשתתף תוך דיאלוג והתחשבות,

⁵⁸ שם, בפס' 7; חסד"פ, לעיל ה"ש 35, בס' 220ג(א) ו-בס' 220ז(א); ס' 51(א) (1) לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984 (להלן: "חוק בתי המשפט").

⁵⁹ חסד"פ, לעיל ה"ש 35, בס' 220ז(ב) ו-בתוספת השמינית.

⁶⁰ ביניש ובלוטנר, לעיל ה"ש 50, בעמ' 181.

⁶¹ חסד"פ, לעיל ה"ש 35, בס' 220יח ו-220יט.

⁶² שם, בס' 220ט; ראו גם נוהל נשיאת בית המשפט העליון מס' 22-2 בנושא "מינוי שופטי בתי המשפט הקהילתיים והכשרתם" (14.8.2022); להרחבה על תפקידו של השופט בהליך הקהילתי, ראו מלמד, לעיל ה"ש 51, בעמ' 240-228.

⁶³ שם, בס' 220.

⁶⁴ ביניש ובלוטנר, לעיל ה"ש 50, בעמ' 182.

ככל שניתן, בנסיבות חייו, בעיות העומק שעמן הוא מתמודד, צרכיו ושאיפותיו.⁶⁵ אולם, פרטי תוכנית השיקום אינם תלויים אך ורק ברצונו של המשתתף, וקיימות דרישות בסיסיות אשר אין בידי המשתתף להתנות עליהן, כדוגמת הגעה לבית המשפט ולשירות המבחן, מסירת מידע רפואי וביצוע בדיקות. כחלק מהתוכנית, המשתתף עשוי להידרש להשתתף בגמילה, פגישות טיפוליות פרטניות, לעבור קורסי הכשרה מקצועיים ועוד.⁶⁶

המישור השני בו מבקשת לטפל תוכנית השיקום נוגע לקהילה.⁶⁷ בתי המשפט הקהילתיים, וכך תוכניות השיקום המעוצבות במסגרתם, רואים בקהילה כגורם מרכזי בהליכי השיקום של המשתתפים. כך למשל, מתנדבים מגויסים מקרב הקהילה ומשולבים כחלק מתוכנית השיקום במטרה לספק תמיכה עבור המשתתפים ומשפחותיהם במסגרת הליך השיקום. מתנדבים אלו משמשים כגרעין חברתי לצורך מאבק בסטיגמות המופנות כלפי המשתתפים, וכן מסייעים בפתרון בעיות ובגיוס משאבים. לצד זאת, בתי המשפט הקהילתיים דואגים לקיים דיאלוג מתמשך עם הקהילה, על מנת להבין את צרכיה וחשותיה. לכך יש להוסיף את הדרישה, כחלק מתוכנית השיקום, לביצוע של "שעות השבה לקהילה" על ידי המשתתפים בהליך הקהילתי. המדובר בפעילות למען הקהילה במטרה לייצר חוויה של תרומה קהילתית ושייכות לקהילה.⁶⁸

לבסוף, פועלת תוכנית השיקום גם על מנת לספק מענה במישור המערכתי.⁶⁹ במישור זה, צוות בית המשפט הקהילתי פועל כל העת לאיתור דרכי התמודדות מוסדיות ומערכתיות עם בעיות העומק החברתיות והכלכליות שעמן מתמודדים המשתתפים בהליך ואשר, כאמור, תורמות לפגיעה החוזרת מצדם. במסגרת זאת, צוות בית המשפט הקהילתי יפעל להסרת חסמים בירוקרטיים ומוסדיים בתחומים שונים דוגמת דיור, בריאות ותעסוקה.⁷⁰

3. ההיבטים הדומים בין הליך הסולחה וההליכים האלטרנטיביים

קיים דמיון רב בין ההליכים האלטרנטיביים להליך הפלילי המסורתי שהוצגו – הליכי צדק מאחז והליכים בבתי המשפט הקהילתיים – ובין ההליך המסורתי לגיבוש הסכם סולחה. ניתן היה לטעון כי דמיון זה מצדיק מתן משקל דומה לכלל ההליכים. ברם, כפי שנראה בהמשך, קיימים הבדלים מהותיים בין ההליכים המצדיקים את הגבלת המשקל שניתן להסכמי סולחה. חלק זה יעמוד על נקודות הדמיון בין ההליכים, ובחלק הבא נבחן את ההבדלים המהותיים ביניהם.

תחילה, כלל ההליכים חולקים מטרה משותפת. בבסיס כל אחד מהם ניצבת השאיפה להשיב את חיי הקהילה למסלולם התקין לאחר שהופרו בשל המעשה הפלילי. כל שלושת ההליכים יוצאים מנקודת הנחה כי ביצוע של המעשה הפלילי הקים סכסוך המשפיע על כל הקהילה, אשר אינו מסתכם בהשלכותיו רק ביחס לפוגע

⁶⁵ עינת גדעוני "פה רואים אותי, אני לא שקוף" – פתיחת בית המשפט הקהילתי הראשון בישראל "שורשים במשפט 885, 887 (דינה זילבר, עורכת 2020) (להלן: "גדעוני").

⁶⁶ שם.

⁶⁷ ביניש ובלוטנר, לעיל ה"ש 50, בעמ' 184.

⁶⁸ גדעוני, לעיל ה"ש 65, בעמ' 887-888.

⁶⁹ ביניש ובלוטנר, לעיל ה"ש 50, בעמ' 185.

⁷⁰ שם.

ולנפגע העבירה. לצד השבת חיי הקהילה למסלולם התקין, שלושת ההליכים חותרים גם ליישוב הסכסוך בין הצדדים הישירים, על כל היבטיו.

כמו כן, כלל ההליכים רואים בקהילה כשחקן מרכזי ומבקשים להדגיש את הצורך החיוני במעורבותם בהליכים. שלושת ההליכים מבקשים לתור אחר צעדים ששיבו את האיזון לחיי הקהילה תוך שילוב היבטים קהילתיים לאורך ההליך עצמו. כך למשל, הליך הסולחה כולל לאורכו היבטים קהילתיים דוגמת הציבוריות והקהילתיות של טקס הסולחה שבו נוכחים גורמים חשובים בקהילה, וכן מעורבותם של נכבדי קהילה לאורך ההליך. באופן דומה, בחלק מהליכי צדק מאחה הצדדים הישירים להליך אינם רק הפוגע ונפגע העבירה, אלא גם בני הקהילה שהושפעו מהעבירה, במטרה להביא לאיחוי הפגיעה שנגרמה לקהילה. ההליכים בבתי המשפט הקהילתיים, כשם, נושאים אף הם היבטים קהילתיים, בין אם בגיוס מתנדבים מקרב הקהילה לצורך ליווי המשתתפים בתוכנית, ובין אם בקיום דיאלוג ישיר עם תושבי הקהילה בה בוצעה העבירה לשם הבנת צרכיהם והרכבת מענה מותאם.

היבט משותף נוסף לכלל ההליכים הוא קיומם של שלבים מקדימים, שנועדו לבחון את מידת ההתאמה של ההליך למקרה הקונקרטי מתוך הכרה בכך שלא כל מקרה מתאים להתברר במסגרתם. כך למשל, הליך הסולחה כולל שלבים מקדימים כגון פנייה לנכבדים לשם יישוב הסכסוך בדרך של סולחה, וכן פעולות שונות להשגת הסכמתו של הנפגע ובני משפחתו. באופן דומה, גם בהליכי צדק מאחה נדרשת בדיקה מקדימה של נסיבות המקרה על ידי קצין מבחן, לצד קבלת הסכמתם של הצדדים להשתתף בהליך. כך גם בבתי המשפט הקהילתיים, שבהם פתיחת ההליך מותנית בבחינת התאמתו על ידי שירות המבחן ובקבלת הסכמתו של המשתתף.

לבסוף, הן הליך הסולחה והן הליכי צדק מאחה, כדוגמת הליך גפ"ן, נחתמים בהסכם אופרטיבי הכולל צעדים מעשיים לתיקון הנזק שנגרם, כפי שהוסכמו בין הצדדים. בהסכם הסולחה נכללים, לרוב, התנצלות מפורשת מצד הפוגע, תשלום פיצוי כספי, והוראות מעשיות נוספות שעליהן סיכמו הצדדים. באופן דומה, גם בהליך הגפ"ן מגיעים הצדדים להסכם הכולל תוכנית פעולה לאיחוי הפגיעות ויישוב הסכסוך. הסכם זה מצורף כאמור לתסקיר של שירות המבחן, ומשמש בסיס להמלצה שתוגש לבית המשפט לצורך גזר הדין.

4. ההיבטים השונים בין הליך הסולחה וההליכים האלטרנטיביים

על אף הדמיון שנמצא בין הליך הסולחה וההליכים האלטרנטיביים להליך הפלילי, ההבדלים מהותיים ביניהם, כפי שיוצגו להלן, מצדיקים הבחנה במידת המשקל שיש לייחס לכל אחד מהם, כך שיש ליתן משקל מוגבל להסכמי סולחה.

תחילה, הסולחה נבדלת מההליכים המתנהלים בבתי המשפט הקהילתיים ומהליכי צדק מאחה בכך שהיא עוסקת, לרוב, בעבירות פליליות חמורות יותר. כזכור, בתי המשפט הקהילתיים מוסמכים לדון במספר מצומצם של עבירות הנתונות לסמכותו של בית משפט השלום, כגון עבירות סמים, רכוש ואלימות, תוך החרגה מפורשת של עבירות חמורות דוגמת עבירות מין ונשק חם. באופן דומה, גם הליכי צדק מאחה

מוגבלים לרוב למקרים שבהם ניתנת הסכמת נפגע ליצירת שיח עם הפוגע – תנאי שסביר להניח שלא יתקיים בדרך כלל בעבירות חמורות, הן בשל מורכבותן עבור נפגע העבירה והן בשל הערכת קציני המבחן כי נסיבות המקרה אינן מתאימות להליך מסוג זה.⁷¹

לא אלו הדברים ביחס לסולחה. הסכמי סולחה נערכים, לעיתים קרובות, דווקא בעבירות מן החמורות ביותר דוגמת רצח,⁷² חבלה בכוונה מחמירה,⁷³ נשיאת נשק ושימוש בנשק חם.⁷⁴ עבירות אלו כרוכות בפגיעה קשה בנפגע הישיר, בקהילתו ובמרקם החברתי. בהינתן זאת, מתן משקל משמעותי להסכמי סולחה במתכונתם הנוכחית, בדומה למשקל שניתן להליכי צדק מאחה או להליכים בבתי המשפט הקהילתיים, עלול לפגוע באינטרס הציבורי למיצוי הדין ולהוביל לתוצאה שבה נסללת דרך להקלה בעונשם של נאשמים בעבירות חמורות במיוחד.

נוסף לכך, קיים הבדל מהותי בין ההליכים בכל הנוגע לדרך פתיחתם ולזהותו של יוזם ההליך. הליך הסולחה נפתח לרוב ביוזמת הנפגע ובני משפחתו, הפונים לנכבדים מתוך חשש מנקמה עתידית ושאיפה ליישוב הסכסוך. לעומת זאת, הן בהליכים בבתי המשפט הקהילתיים והן בהליכי צדק מאחה, פתיחת ההליך נעשית ביוזמת הרשויות, בעקבות החלטה שיפוטית, לאחר בחינה מקצועית ומעמיקה של נסיבות המקרה והתאמתו להליך.

בהקשר זה, קיימת גם חשיבות לזהות הגורם המנהל והמנחה את ההליך. הליך הסולחה מנוהל ומונחה על ידי נכבדים – אנשי ציבור מתוך הקהילה המקומית, אשר אינם בהכרח בעלי הכשרה פורמלית ייעודית. לעומתם, הליכי צדק מאחה מנוהלים על ידי קציני מבחן שהוכשרו לכך, וההליכים בבתי המשפט הקהילתיים מובלים על ידי צוות מקצועי, שבראשו שופט, אשר הוכשר לניהול הליכים מסוג זה. לפיכך, הליכים אלה מתאפיינים בניהול מקצועי, מפוקח וניטרלי, אשר מצמצם את החשש מהשפעה של שיקולים זרים או לחצים חברתיים. בהתאם לכך, בהליכי צדק מאחה ובבתי המשפט הקהילתיים המדינה בוחרת לוותר על מיצוי הדין הפלילי עם הפוגע באופן מבוקר, מוגבל ומפוקח – בהליך סדור ותחת ניהול של גורמים מוסמכים. לעומת זאת, הענקת משקל רב להסכמי סולחה, שאינם מנוהלים על ידי צוות מקצועי מוסמך, עלולה להביא הלכה

⁷¹ ראו למשל מקרה מעניין ונדיר בו בן דקר את אביו למוות במהלך ויכוח סוער בנושא הצבת טלוויזיה בביתם. הבן עמד תחילה בפני עונש של מאסר עולם, ולאחר זמן מה במהלכו החליטה המשפחה לפנות להליכי צדק מאחה, ובעקבות תהליך ארוך מסוג צדק מאחה, הבן שוחרר לאחר שש שנות מאסר בפועל. מובן כי זה מקרה נדיר, ופנייה להליכי צדק מאחה במקרים אלו אינה עניין שבשגרה, ראו: Jamiles Lartey, *This Homicide Victim's Family Chose Reconciliation Over a Life Sentence*, THE MARSHALL PROJECT (16.9.2023), <https://www.themarshallproject.org/2023/09/16/north-carolina-murder-restorative-justice-donald-fields>.

⁷² ראו, מיני רבים: תפ"ח (מחוזי חי') 46210-12-18 **מדינת ישראל נ' בדארנה** (נבו 25.10.2021); תפ"ח (מחוזי ב"ש) 35903-08-19 **מדינת ישראל נ' אלקאדי** (נבו 24.3.2021); ת"פ (מחוזי ב"ש) 70897-07-18 **מדינת ישראל נ' FRSGI** (נבו 12.4.2022) (להלן: "עניין FRSGI").

⁷³ ראו למשל: תפ"ח (מחוזי ת"א) 40250-06-21 **מדינת ישראל נ' דאוד** (נבו 5.9.2023); ת"פ (מחוזי חי') 54764-01-20 **מדינת ישראל נ' אבו שייך** (נבו 31.12.2022); ע"פ 875/12 **אבו טהה נ' מדינת ישראל** (נבו 7.1.2013).

⁷⁴ שם; ת"פ (מחוזי ב"ש) 45994-08-21 **מדינת ישראל נ' אלסאנע** (נבו 23.2.2023); ע"פ 7473/20 **מדינת ישראל נ' מחאמיד** (נבו 29.6.2021) (להלן: "עניין מחאמיד"); ת"פ (מחוזי מרכז) 6961-02-22 **מדינת ישראל נ' אבו רקייק ואח'** (נבו 12.12.2022) (להלן: "עניין אבו רקייק").

למעשה להעברת סמכויות אכיפה פליליות מגורמי המדינה לידי גורמים קהילתיים, אשר אינם הוכשרו לכך ואינם פועלים לפי אמות מידה סדורות ומחייבות.

לצד זאת, ההליכים נבדלים גם ברמת האחריות שנוטל הפוגע במהלכם. הליך הסולחה מאופיין באחריות קולקטיבית, שבמרכזה מעורבות פעילה של משפחת הפוגע שלעיתים אף נוטלת את האחריות על המעשה בשמו. הדבר בא לידי ביטוי, בין היתר, בכך שלעיתים תשלום הפיצויים לנפגע נעשה לא רק על ידי הפוגע עצמו, אלא על ידי בני המשפחה. מנגד, ההליכים בבתי המשפט הקהילתיים והליכי צדק מאחז מבוססים על עיקרון של אחריות אישית וישירה. במסגרתם, הפוגע נדרש להכיר באופן מלא במעשיו, לקחת אחריות על הפגיעה שגרם, ולפעול לתיקון הנזק ואף לשיקומו האישי. בהליכים אלו, בני משפחת הפוגע אינם נושאים באחריות מסוימת.

כמו כן, קיים הבדל בין ההליכים בנוגע למעמדו של נפגע העבירה במסגרתם. בהליך הסולחה, גם כאשר זהותו של הנפגע ידועה והפגיעה שנגרמה לו ברורה, הוא אינו בהכרח שותף פעיל להליך, ואין לו תמיד קול ממשי או השפעה של ממש על עיצוב תנאי ההסכם. כפי שיפורט בהמשך, קיימים מקרים שבהם ההסכם מתקבל מבלי שהנפגע היה מודע לו או נתן את הסכמתו, או שהסכמו ניתנה תחת לחצים חברתיים, כך שקשה לעמוד על מידת הכנות שבה. לעומת זאת, בהליכי צדק מאחז נפגע העבירה הוא שחקן מרכזי. פגישת הצדק המאחז מבוססת על סיפורו האישי, חווייתו מהאירוע, הפגיעות והנזקים שנגרמו לו. נפגע העבירה משתתף באופן פעיל בדיון, ותנאי ההסכם תלויים רבות בעמדתו ובהסכמתו. גם בבתי המשפט הקהילתיים ניתנת חשיבות רבה למעורבות הקהילה המהווה, על פי מודל זה, נפגעת מהעבירות שבוצעו. מעורבות זו באה לידי ביטוי באמצעות דיאלוג שוטף בין צוות בית המשפט לגורמים קהילתיים, דרך שעות שירות לקהילה שמבצע הנאשם וכן באמצעות מערך מתנדבים קהילתי המלווה את המשתתפים בהליך.

לכך יש להוסיף כי בעוד שהליכי צדק מאחז כוללים מנגנונים רשמיים המאפשרים להשהות את ההליך הפלילי עד לסיומם, הרי שהליך הסולחה נעדר מנגנון דומה. כך למשל, במסגרת הליך גפ"ן פונה קצין המבחן לבית המשפט בבקשה לעכב את ההליך הפלילי עד להשלמת הליך הצדק המאחז, שלאחריו יוגשו המלצותיו והסכמות הצדדים. ברם, במסגרת הליך הסולחה אין בנמצא מנגנון מוסדר המאפשר לנכבדים המנהלים את ההליך לפנות לבית המשפט בבקשה לעכב את ההליך הפלילי, ככל שזה מתקיים. למעשה, הליכי צדק מאחז וההליכים בבתי המשפט הקהילתיים מתנהלים לאחר שנפתח הליך פלילי, להבדיל מסולחה שמתבצעת לרוב לפני פתיחת ההליך הפלילי, ולעיתים מביאה לכך שהליך כזה לא נפתח כלל.⁷⁵

לבסוף, יש לעמוד על מטרה ייחודית נוספת המאפיינת את ההליך המתנהל בבית המשפט הקהילתי – שיקומו של הנאשם. הליך זה חותר לטיפול שורשי בגורמי מאשר הביאו את הנאשם לידי ביצוע העבירה, וזאת באמצעות תוכנית שיקומית המותאמת לצרכיו האישיים ולבעיות העומק עמן הוא מתמודד. תכליתה של תוכנית זו היא לסייע לנאשם לשוב למסלול חיים נורמטיבי, תוך הפחתת הסיכון להישנות עבירות בעתיד.

⁷⁵ סולחה תוצרת הארץ, לעיל ה"ש 9.

בשונה מכך, ההליך המסורתי לגיבוש הסכם סולחה אינו כולל רכיב שיקומי, ותכליתו העיקרית היא להביא לסיום הסכסוך הקונקרטי שנוצר בעקבות המעשה הפלילי.⁷⁶

מן האמור לעיל עולה כי על אף שקיימים קווי דמיון בין הליך הסולחה לבין ההליכים האלטרנטיביים להליך הפלילי המסורתי, הרי שבחינה מעמיקה של מאפייניהם מצביעה על הבדלים מהותיים, ובהם זהות יוזם ההליך, הכשרתו, רמת האחריות האישית הניטלת על ידי הפוגע, מעמדו של נפגע העבירה ועוד. נוכח חשיבותם של הבדלים אלה והשפעתם על טיב ההליך, אין לראות בהליך הסולחה כבעל מעמד זהה להליכים האלטרנטיביים, כך שיש לייחס לו משקל מוגבל במקרים המתאימים לכך.

ג. הסכמי הסולחה ובתי המשפט הישראליים

1. מעמדם של הסכמי הסולחה במסגרת הליכים פליליים

כזכור, השאלה העומדת במרכז רשימה זו היא מהו המשקל שיש להעניק להסכמי סולחה, אם בכלל, במסגרת הליכים פליליים. בהקשר זה, הובהר לא אחת כי לעיתים הסכם הסולחה נושא חשיבות רבה בשל היותו אמצעי להשכנת שלום בין הנאשם לבין נפגע העבירה, אשר בהיעדרו הסכסוך עלול להימשך ואף להביא לשפיכת דמים.⁷⁷ חרף העובדה שקיומו של הסכם סולחה עשוי לשמש לעיתים שיקול לקולא במסגרת ההליך הפלילי,⁷⁸ בית המשפט אינו מחויב או מוגבל בשל העובדה כי הצדדים ערכו ביניהם הסכם סולחה.⁷⁹ בהתאם, במקרים מסוימים בתי המשפט נתנו לסולחה משקל מסוים, כחלק ממכלול השיקולים לעניין קביעת גזר הדין,⁸⁰ ולעניין המעצר.⁸¹

כך למשל, בעניין **אלקרינאוי**, בו המערער ערער על גזר הדין שהושת עליו בעקבות אירועי אלימות, קבע בית המשפט העליון כי בנסיבות המקרה ועל רקע אופיו החריג של הסכם הסולחה, במסגרתו שולם בפועל סכום פיצוי ניכר ויוצא דופן אשר הביא לכך שהמערער נקלע למצוקה כלכלית, יש ליתן משקל להסכם

⁷⁶ ראו בהקשר זה את עניין סרחאן, לעיל ה"ש 7, בפס" 6; וכן את ה"ש 36 לעיל.

⁷⁷ ע"פ 780/16 **אבו דאהש שושה נ' מדינת ישראל**, בפס" 13 לפסק דינה של השופטת ברון (נבו 20.2.2017).

⁷⁸ ראו למשל (ויוצגו מקרים נוספים בהמשך ובהרחבה) ע"פ 2888/15 **ח'דירי נ' מדינת ישראל**, בפס" 17 (נבו 28.12.2016) (להלן: "עניין ח'דירי").

⁷⁹ ראו למשל: ע"פ 6340/15 **זחאיקה נ' מדינת ישראל**, בפס" 10 לפסק דינה של השופטת ארבל (נבו 6.2.2012); עניין ריאן, לעיל ה"ש 1, בפס" 13 לפסק דינו של השופט קרא; עניין סרחאן, לעיל ה"ש 7.

⁸⁰ ראו: ע"פ 3381/16 **אלקרינאוי נ' מדינת ישראל** (נבו 10.7.2016) (להלן: "עניין אלקרינאוי"); ע"פ 7126/04 **גדיר נ' מדינת ישראל** (נבו 27.6.2005); עניין ח'דירי, לעיל ה"ש 78; עניין אבו רקייק, לעיל ה"ש 74; ת"פ (מחוזי ב"ש) 22526-02-21 **מדינת ישראל נ' אבו זאיד** (נבו 17.2.2022) (להלן: "עניין אבו זאיד"); ת"פ (מחוזי חי') 15772-11-19 **מדינת ישראל נ' ג'רבאן** (נבו 8.11.2020); ת"פ (מחוזי חי') 22765-09-19 **מדינת ישראל נ' מטרי** (נבו 5.12.2019); ת"פ (מחוזי חי') 40450-09-15 **מדינת ישראל נ' עכאווי** (נבו 20.1.2016).

⁸¹ ראו, מיני רבים: בש"פ 6914/09 **סהיבאן נ' מדינת ישראל** (נבו 14.9.2009); בש"פ 590/08 **מדינת ישראל נ' מריסאת** (נבו 21.1.2008); מ"ת (מחוזי י-ם) 63771-02-22 **שקיראת נ' מדינת ישראל** (נבו 14.7.2022); מ"ת (מחוזי נצ') 62279-01-14 **נאסר נ' מדינת ישראל** (נבו 28.5.2014); מ"ת (מחוזי ב"ש) 13325-0-13 **אל טורי נ' מדינת ישראל** (נבו 13.2.2014); מ"ת (מחוזי ב"ש) 21273-07-12 **אבו מוסא נ' מדינת ישראל** (נבו 19.2.2013); מ"ת (מחוזי ב"ש) 49199-05-12 **אבו סמור נ' מדינת ישראל** (נבו 31.1.2013); מ"ת (מחוזי חי') 13594-04-09 **סעב נ' מדינת ישראל** (נבו 29.1.2010); מ"ת (שלום ב"ש) 50158-12-12 **מדינת ישראל נ' אלגלאוין** (נבו 16.1.2013).

הסולחה ולהפחית את עונש המאסר בפועל שנגזר על המערער. זאת, בשים לב לכך שההסכם מבטא את רצונו של המערער להביא לסיום הסכסוך ונכונותו לתקן את תוצאות העבירה.⁸²

לעומת זאת, במקרים אחרים לא ניתן להסכם הסולחה כל משקל.⁸³ בהקשר זה, עוד בשנות החמישים בית המשפט העליון ציין כי:

"אמנם אין להתעלם מהעובדה ששני צדדים יריבים בכפר או בשבט משלימים זה עם זה וגם משלמים נזקים, אולם אין גם להתעלם מבעיית בטחון הציבור והצורך בנקיטת צעדים שלא לעודד אנשים ליטול את החוק בידיהם, והשאלה היא באיזו מידה יש לקחת עובדה כזאת בחשבון; הדבר תלוי בנסיבות אשר על בית-המשפט הדן בעניין לשקול אותן למטרת הטלת העונש".⁸⁴

על כן, בית המשפט יידרש לבחון בכל מקרה לגופו את הסכם הסולחה על מנת לקבוע מה המשקל שיש להעניק לו. בתוך כך, על בית המשפט ליתן דעתו, בין היתר, לרקע ולנסיבות העומדות מאחורי הסכם הסולחה, למשמעות הוראות ההסכם, ליציבותו של ההסכם ולפערי הכוחות שעמדו מאחורי חתימתו.⁸⁵ בית המשפט נדרש אף לנסות להתרשם מעמדתם האישית והכנה של הנאשם ונפגעי העבירה הישירים כדי לברר האם הסכמתם היא הסכמה כנה או שמדובר בהסכמה "חשודה" הנובעת מהפעלת לחצים פסולים או מכפייה.⁸⁶ נוסף לכך, על בית המשפט לשקול את חומרת המעשים שברקע הסכם הסולחה. בהקשר זה, נקבע בפסיקה כי ככל שחומרת המעשים עולה, כך יפחת המשקל שיש לייחס להסכם הסולחה.⁸⁷

⁸² עניין אלקרינאוי, לעיל ה"ש 80, בפס' 12.

⁸³ לעניין גזר הדין, ראו מיני רבים: ע"פ 6235/22 מדינת ישראל נ' חסארמה (נבו) 21.6.2023; ע"פ 3332/22 קווסאמי נ' מדינת ישראל (נבו) 1.12.2022; ע"פ 5806/22 מדינת ישראל נ' גריפאת (נבו) 20.11.2022; ע"פ 8900/21 מחאג'נה נ' מדינת ישראל (נבו) 14.8.2022; ע"פ 7850/24 דסוקי נ' מדינת ישראל (נבו) 9.6.2022; ע"פ 5407/21 דלאשי נ' מדינת ישראל (נבו) 15.2.2022; עניין מחאמיד, לעיל ה"ש 74; ע"פ 5432/20 קבהא נ' מדינת ישראל (נבו) 20.12.2020; ע"פ 324/19 פלוני נ' מדינת ישראל (נבו) 8.5.2019; ע"פ 9168/18 קשור נ' מדינת ישראל (נבו) 26.2.2019; ע"פ 768/13 נאסר נ' מדינת ישראל (נבו) 29.10.2014; ת"פ (מחוזי י-ם) 16373-10-21 מדינת ישראל נ' רשק (נבו) 14.7.2022; לעניין המעצר, ראו מיני רבים: בש"פ 1925/22 מדינת ישראל נ' פלוני (נבו) 22.3.2022; בש"פ 6891/21 מדינת ישראל נ' אבו כף (נבו) 15.10.2021; בש"פ 1067/21 אלזורה נ' מדינת ישראל (נבו) 21.2.2021; בש"פ 556/21 מדינת ישראל נ' אל ג'ובארה (נבו) 7.2.2021; בש"פ 7007/20 מדינת ישראל נ' אבו עסב (נבו) 15.10.2020; בש"פ 1966/19 מדינת ישראל נ' אבו עראר (נבו) 24.3.2019; בש"פ 9589/17 מדינת ישראל נ' אבראהים (נבו) 11.12.2017; בש"פ 8449/07 אבו ג'ודה נ' מדינת ישראל (נבו) 16.10.2007; בש"פ 4988/00 מדינת ישראל נ' אלעזומה (נבו) 12.7.2000; מ"ת (מחוזי י-ם) 63771-02-22 מדינת ישראל נ' שקיראת (נבו) 10.5.2022; מ"ת (מחוזי חי') 738-07-21 מחאמיד נ' מדינת ישראל (נבו) 18.2.2022; מ"ת (מחוזי חי') 62279-01-14 נאסר נ' מדינת ישראל (נבו) 25.3.2014; מ"ת (מחוזי ב"ש) 10741-03-11 מדינת ישראל נ' אבו קיעאן ואח' (נבו) 1.12.2011; מ"ת (שלום עכו) 9686-01-09 מדינת ישראל נ' חמוד (נבו) 4.2.2009.

⁸⁴ ע"פ 173/54 אל-חאואשלה נ' היועץ המשפטי לממשלת ישראל, פ"ד ט 83, 84 (1955).

⁸⁵ ראו עניין מחאמיד, לעיל ה"ש 74, בפס' 27; עניין ריאן, לעיל ה"ש 1, בפס' 13 לפסק דינו של השופט קרא.

⁸⁶ שם; ע"פ 3623/11 פרעוני נ' מדינת ישראל, בפס' 49 (נבו) 26.11.2012; Nurit Tsafir, *Arab Customary Law in Israel: Sulha Agreements and Israeli Courts*, 13 Islam. Law Soc. 76, 95 (2006); עדנה ארבל "מעמדו של קרבן העבירה בהליך המשפטי" ספר גבריאל בך 189, 213 (2011).

⁸⁷ ע"פ 4131/13 שמארי נ' מדינת ישראל (נבו) 13.3.2014; רע"פ 4892/14 שאקר נ' מדינת ישראל בפס' 8 (נבו) 15.7.2014; עניין ריאן, לעיל ה"ש 1, בפס' 13 לפסק דינו של השופט קרא.

עתה, נפנה לדון בשאלה – באילו שלבים בהליך הפלילי עשוי בית המשפט להידרש לשאלת משקלו של הסכם סולחה. כבר עתה יצוין כי שאלה זו עשויה להתעורר בשתי נקודות דרך בהליך הפלילי: הראשונה היא שלב המעצר ובדגש על שלב המעצר עד תום ההליכים; השנייה היא לאחר הרשעתו של הנאשם עת נדרש בית המשפט לגזור את דינו.

(א) הסולחה במסגרת שלבי המעצר

כידוע, בית המשפט מוסמך להורות על מעצר עד תום ההליכים הפליליים של נאשם מכוח סעיף 21 לחוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים), התשנ"ו-1996. לשם כך, קובע החוק מספר תנאים מצטברים, במסגרתם נדרש בית המשפט לבחון, בין היתר, האם קיימת עילה למעצרו של הנאשם עד תום ההליכים. אחת מהעילות האפשריות היא עילת 'המסוכנות' במסגרתה על בית המשפט לבחון מהי רמת המסוכנות המשתקפת מהפוגע לציבור. תנאי נוסף שיבחן בית המשפט בטרם החלטתו בעניין מעצרו של הנאשם עד תום ההליכים קשור בחלופת מעצר, קרי האם ניתן להשיג את מטרת המעצר באמצעות חלופה אחרת ופוגענית פחות.⁸⁸

בשלבי המעצר, עשויה הסולחה להיות רלוונטית בשני מישורים. האחד, כאשר בית המשפט נדרש לבחון את מסוכנותו של הפוגע.⁸⁹ בעניין זה נטען כבר כי נוכח השכנת השלום בין הפוגע לנפגע, מעורבותם של נכבדי הקהילה וההודנה, הסכם סולחה עשוי להפחית את הסיכון שבתוצאות הנובעות משחרור הפוגע.⁹⁰ בית המשפט העליון נדרש לסוגיה זו בעניין **מרזוק** בו הגישו העוררים ערר על החלטת בית המשפט המחוזי בחיפה להורות על מעצרו עד תום ההליכים.⁹¹ באותו עניין, הדגיש בית המשפט כי, במקרים מסוימים, הסכם הסולחה עשוי לשמש, עוד בשלב המעצר עד תום ההליכים, כאינדיקציה לרמת מסוכנותו של נאשם, אך לא ניתן היה ללמוד על כך בנסיבות הקונקרטיות ומההסכם שהובא בפניו. זאת, מאחר שההסכם לא נשא את חתימת אביהם של העוררים; לא הובא בפני בית המשפט מידע על הליך הסולחה והנכבדים שהיו מעורבים בעריכתו; וכן ההסכם נערך זמן קצר לפני שהוגש לבית המשפט כך שלא ניתן היה ללמוד על קיצו של הסכסוך.⁹²

במישור השני, כבר נפסק כי הסולחה עשויה להיות רלוונטית כאשר בית המשפט בוחן חלופת מעצר, כך שהסכם הסולחה יישקל במסגרת בחינת האפשרות להורות על חלופת מעצר וכן בבחינת חלופת המעצר הקונקרטי, שהרי ההסכם משפיע על עוצמת הסיכון הנשקפת מהצדדים.⁹³ כך למשל, בעניין **מריסאת**, בו

⁸⁸ ראו סעיף 21(א)(1)(ב) ו-21(ב)(1) לחוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים), התשנ"ו-1996.

⁸⁹ בש"פ 8041/06 **מרזוק נ' מדינת ישראל**, פס' 5 (נבו 31.10.2006) (להלן: "עניין מרזוק").

⁹⁰ שפירא, לעיל ה"ש 8, בעמ' 453; בש"פ 2751/18 **מדינת ישראל נ' אבו עסא**, בפס' 23 (נבו 1.5.2018).

⁹¹ עניין מרזוק, לעיל ה"ש 89, בפס' 5.

⁹² שם.

⁹³ ראו, מיני רבים: בש"פ 6194/10 **מדינת ישראל נ' אבו סבית**, בפס' יד (נבו 7.9.2010); בש"פ 945/17 **אלנבארי נ' מדינת ישראל** (נבו 8.2.2017).

נדון ערר המדינה על שחרור המשיבים לחלופה בתנאי מעצר בית ותנאים נוספים, אישר בית המשפט חלופת מעצר עבור חלק מהמשיבים בהליך בין היתר בשל קיומו של הסכם סולחה בין הצדדים.⁹⁴

במהלך שנת 2018 פורסמה הנחיית פרקליט המדינה שנועדה להתוות את מדיניות התביעה לעניין המשמעות והמשקל שיש ליתן להסכם סולחה בהליך המעצר עד תום ההליכים.⁹⁵ הנחיה זו מפרטת שיקולים שונים שעל התובע לשקול כאשר נאשם מבקש להביא בפני בית המשפט הסכם סולחה, וביניהם: **סוג העבירות המיוחסות לנאשם ועוצמת עילת המעצר נגדו** כך שכלל שהעבירה המיוחסת לנאשם חמורה יותר ועוצמת עילת המעצר נגדו חזקה יותר, יפחת המשקל שיש לתת להסכם; **מאפייני הנאשם ומידת האמון שניתן לתת בו**; **קיומה של התחייבות מפורשת מצד הנאשם להימנע מביצוע עבירה כלפי הנפגע העבירה או מי מטעמו**; **האם הסיכון הנשקף מן הנאשם הוא כללי או קונקרטי כלפי הנפגע**; **תוכנו של הסכם הסולחה והאם תנאיו מלמדים על רצון חופשי של הצדדים להתפייס**; **הגורמים החתומים על ההסכם**, כך שאי-חתימתם של הנאשם והנפגע יפחית את המשקל שיש ליתן להסכם; **בחינת הליך ההגעה להסכם הסולחה** לרבות הגורמים המעורבים בו, טיב היחסים שבין גורמים אלו לנאשם ולנפגע העבירה ועוד; **קיומם של אפיונים ייחודיים לנפגע העבירה**, ולמשל קיומם של פערי כוחות או מעמד בין הנאשם לנפגע העבירה, באופן שיש בו כדי להעלות חשד לניצול פערים אלו לצורך כפיית ההסכם, יביא להפחתת המשקל שיש ליתן להסכם; **המועד שבו נערך ההסכם** ומובן כי ככל שמועד זה מרוחק יותר בזמן יגבר הצורך לבחינה עדכנית של אופן יישומו ומידת תקפותו; **עמדת שירות המבחן באשר להסכם**, ככל שנדרש; **קיומה של השפעה בלתי ראויה על נפגע העבירה**.

(ב) הסולחה במסגרת גזר הדין

כאשר בית המשפט נדרש לגזור את דינו של נאשם, באפשרותו להביא בחשבון את קיומו של הסכם סולחה במסגרת מכלול השיקולים של הענישה. כידוע, תיקון 113 לחוק העונשין מסדיר את שיקול הדעת השיפוטי בענייני ענישה באמצעות מספר עקרונות ושיקולים מנחים.⁹⁶ אין במסגרת עקרונות ושיקולים אלה התייחסות מפורשת להסכם סולחה. ברם, הסכם סולחה עשוי לבטא נטילת אחריות וחרטה מצד הפוגע – שיקול שאינו קשור בביצוע העבירה כקבוע בסעיף 40א(4) לחוק העונשין.⁹⁷

כמו כן, במקרים בהם הפוגע משלם לנפגע פיצוי במסגרת הסכם סולחה, הדבר עשוי לשמש כנסיבה נוספת לקולא שאינה קשורה בביצוע העבירה, כקבוע בסעיף 40א(5) לחוק העונשין – "מאמצי הנאשם לתיקון תוצאות העבירה ולפיצוי על הנזק שנגרם בשלה".⁹⁸ הדבר עולה בקנה אחד עם פסיקת בית המשפט העליון

⁹⁴ בש"פ 590/08 מדינת ישראל נ' מריסאת, בפס' ט(6) (נבו 21.1.2008).

⁹⁵ הנחיית פרקליט המדינה 5.20 "הסכם פיוס" בין נאשם למתלונן בהליך המעצר עד תום ההליכים" (26.3.2018).

⁹⁶ חוק העונשין (תיקון מס' 113), התשע"ב-2012, ס"ח התשע"ב, בעמ' 102.

⁹⁷ ראו למשל ס' 40א(4) לחוק העונשין, התשל"ז-1977; ע"פ 5883/15 אבו ציאם נ' מדינת ישראל, בפס' 12 (נבו 24.11.2016); ראו עוד ביחס למקומה של החרטה בשיקולי הענישה: ע"פ 1658/99 מדינת ישראל נ' פואז (נבו 23.12.1999).

⁹⁸ ס' 40א(5) לחוק העונשין; ע"פ עקול נ' מדינת ישראל, בפס' 9 (נבו 27.6.2017); ת"פ (מרכז) 7437-12-16 מדינת ישראל נ' אלנבארי, בפס' 38 (נבו 25.10.2018); ת"פ (עכו) 54410-06-13 מדינת ישראל נ' ואל ריא, בפס' 19 (נבו 19.10.2018).

שקדמה לתיקון 113 ותמכה בעידוד נאשמים לתיקון הנזק שביצעו,⁹⁹ כמו גם שהיא מביאה לידי ביטוי את הטעם שעמד מאחורי חקיקת סעיף 40א(5) – מתן חשיבות, לעניין העונש, לפיצוי נפגע העבירה כאשר הנאשם עושה זאת מרצונו.¹⁰⁰ חשוב לציין כי לאחרונה, נדרש בית המשפט העליון לסוגיה זו בעניין **סאלח**, וקבע כי הגם שהמערערים שילמו פיצוי מסוים במסגרת הסכם הסולחה, בנסיבות העניין עדיין יש להטיל על המערערים פיצויים לטובת משפחת המנוח.¹⁰¹

בהקשר זה, חשוב לציין כי בתי המשפט מעניקים משקל משמעותי לקיומו של הסכם סולחה הכולל פיצוי של הנפגע, בבואם לקבוע את רכיב הפיצוי במסגרת גזר הדין. כידוע, הדין הפלילי בישראל מסמך את בית המשפט להורות כי אדם שהורשע יחויב בפיצוי לנפגע העבירה בסכום שלא יעלה על 258,000 שקלים חדשים, כפיצוי על הנזק או הסבל שנגרם לו.¹⁰² כפי שהורחב בפסיקה, הסדר זה משקף בעיקרו תכליות אזרחיות לצד תכליות עונשיות דוגמת הכרה חברתית בנזקיו ובסבלו של הנפגע;¹⁰³ מתן סעד מהיר ויעיל לנפגע העבירה;¹⁰⁴ סיוע לשיקומו של נפגע העבירה;¹⁰⁵ מניעת היזקקות של נפגע העבירה להליך האזרחי מתוך הכרה בקשיים הכרוכים בו עבור נפגעי עבירה;¹⁰⁶ ביטוי גינתי חברתי עבור מעשי הנאשם והרתעת אחרים מביצוע מעשים דומים.¹⁰⁷ על כן, נראה כי העובדה שקיים הסכם הסולחה אשר קובע פיצוי לנפגע העבירה, ופיצוי זה שולם לנפגע – משמשת את בתי המשפט כשיקול משמעותי בבואם לקבוע את גובה הפיצוי לנפגע העבירה.¹⁰⁸ ניתן להניח כי נכונות זו להעניק להסכם משקל מוגבר נובעת בין היתר מהעובדה שרכיב הפיצוי אינו מצוי בליבת ההליך הפלילי, וכולל תכליות שמהותן אזרחית.

14.7.2014; ת"פ (חי') **מדינת ישראל נ' גרדלי** (נבו 7.10.2013); ת"פ (ב"ש) 48761-06-15 **מדינת ישראל נ' נסאסרה**, בפס' 19 ו-22 (נבו 11.2.2018); ת"פ (חי') 31417-11-12 **מדינת ישראל נ' שמאלי** (נבו 18.12.2013) – בעניין זה שולם פיצוי במסגרת הסכם הסולחה על סך 20,000 ש"ח למתלונן, ובית המשפט קבע כי אין להשית על הנאשמים תשלום פיצויים מעבר לסכום ששולם במסגרת הסכם הסולחה; תפ"ח (י-ם) 40292-06-18 **מדינת ישראל נ' סלמאן ואח'**, בפס' 12 (נבו 5.4.2021).

⁹⁹ בע"פ 395/75 **צור נ' מדינת ישראל**, פ"ד ל(2) 599, 589 (1976) ציין בית המשפט כי: "פשיטא שמדיניות בתי-המשפט בפלילים צריכה להיות, לעודד נאשמים שיתקנו את המעוות שעויתו במעשה עבירתם: ואין עידוד אלא בידעה שמה שיתקנו יותר, ימתיק עליהם בית-המשפט את דינם יותר, וכך אמנם מנהג נהוג בבתי-המשפט שלנו מימים ימימה, שאין לך עילה להקלת העונש, טובה ויעילה ומרשימה מעילת השבת הגזילה או שיפוי הנזק [...]. אין אני יכול להעלות על דמיוני אף מקרה אחד אשר אף בנסיבותיו המיוחדות לא יתחשב בית-המשפט בהחזרת הגזילה או בתיקון הנזק כעילה להמתקת הדין"; בע"פ 1399/91 **ליבוברין נ' מדינת ישראל**, פ"ד מז(1) 177, 184-185 (1993) קבע בית המשפט כי: "המערער, משנתפס, לא כיסה על פשעיו, הודה בהם ועזב אותם על-ידי שהשיב את כל הגזילה שגזל, לרבות זו שלא ידועה הייתה למשטרה. מקרה כגון זה ראוי הוא שכאשר אנו באים להחליט מהו העונש על-פי מידת הדין, שמידה זו תהא מהולה במידת הרחמים, כי מודה ועוזב ירוחם".
¹⁰⁰ דברי הסבר להצעת חוק העונשין (תיקון מס' 92) (הבניית שיקול הדעת השיפוטי בענישה), התשס"ו-2006, ה"ח הממשלה 452, 446.

¹⁰¹ ע"פ 1462/23 **סלאחי נ' מדינת ישראל**, בפס' 12 לפסק דינו של ממלא מקום הנשיא פוגלמן (נבו 3.7.2024).
¹⁰² ס' 77 לחוק העונשין, התשל"ז-1977; יורם רבין ויניב ואקי **דיני עונשין** כרך 3 ג (מהדורה שלישית, 2014).
¹⁰³ ע"פ 764/21 **מדינת ישראל נ' אבו לבן**, בפס' 21 לפסק דינו של השופט קרא (נבו 21.4.2021); עניין אסף, לעיל ה"ש 37, בפס' 30 לפסק דינה של השופטת (כתוארה אז) נאור.

¹⁰⁴ שם; ע"פ 2356/17 **רגבי נ' מדינת ישראל**, בפס' 21 לפסק דינה של השופטת ברק-ארז (נבו 29.6.2020); ע"פ 7186/19 **טובי נ' מדינת ישראל**, בפס' 12 לפסק דינו של השופט סולברג (נבו 8.1.2020).

¹⁰⁵ ע"פ 7895/04 **פלוגי נ' מדינת ישראל**, בפס' 34 לפסק דינה של השופטת ארבל (נבו 2.8.2006).
¹⁰⁶ עניין אסף, לעיל ה"ש 103, בפס' 40 לפסק דינו של השופט חשין.

¹⁰⁷ ע"פ 5938/00 **אזולאי נ' מדינת ישראל**, בפס' 22 לפסק דינה של השופטת ביניש (נבו 14.5.2001).
¹⁰⁸ ראו, מיני רבים: עניין אלקרינאוי, לעיל ה"ש 80; עניין FRSGI, לעיל ה"ש 72; ת"פ (מחוזי י-ם) 45056-01-22 **מדינת ישראל נ' אשהב** (נבו 10.1.2023); ת"פ (מחוזי י-ם) **מדינת ישראל נ' אבו נדה** (נבו 26.4.2020); ת"פ (מחוזי י-ם) 43245-08-20 **מדינת ישראל נ' קוואסמי** (נבו 7.4.2022); ת"פ (מחוזי חי') 54308-12-18 **מדינת ישראל נ' סועאד** (נבו 21.1.2020).

לכך יש להוסיף כי הסולחה עשויה לשמש אף כשיקול עצמאי בהתאם לסעיף 40¹⁰⁹ לחוק העונשין, המאפשר לבית המשפט לשקול נסיבות נוספות שאינן קשורות בביצוע העבירה לשם גזירת העונש המתאים על הנאשם.¹⁰⁹

מלבד האמור, בשלב גזירת הדין הסולחה רלוונטית גם בכל הנוגע לזכויותיו של נפגע העבירה. כידוע, חוק זכויות נפגעי עבירה מקנה לנפגע העבירה אפשרות להשמיע את עמדתו בנוגע לפגיעה ולנזק שנגרמו לו בשל המעשה הפלילי, כך שבאפשרותו להביא את עמדתו בפני בית המשפט באמצעות התביעה בשלב גזירת העונש.¹¹⁰ למעשה, נפגע עבירה יכול להביע עמדתו ביחס לעונש שראוי להטיל על הנאשם תוך שהוא מציין בפני בית המשפט שסלח לפוגע במסגרת הסכם הסולחה.

בשולי הדברים, ראוי לציין כי קיומו של הסכם סולחה עשוי להשפיע לא רק על שלב גזירת הדין אלא גם על ניהולו של ההליך הפלילי. כך לעיתים, הסכמי סולחה כוללים סעיף בדבר אי-שיתוף פעולה עם בתי המשפט. כלומר, על מנת להביא לסיום הסכסוך ופתורו במסגרת הקהילה, מחוץ לכותלי בית המשפט, הסכמי סולחה רבים כוללים תנאי לפיו הצד המפוצה (אשר אנשים מטעמו משמשים לרוב כעדי תביעה) לא יפליל את הצד המפוצה. הדבר מביא לכך שבמסגרת הליכים פליליים בהם נערכו הסכמי סולחה, עדי התביעה הנוגעים לעניין ימנעו מלהגיע לצורך מסירת עדות בפני בית המשפט, ואם יגיעו הם יפגינו עוינות כלפי התביעה. מובן כי הצד המפוצה יימנע גם הוא משיתוף פעולה בנסיבות אלו במסגרת ההליך הפלילי.¹¹¹ דומה כי הכללת סעיף שכזה תביא, הלכה למעשה, לשיבוש הליכי משפט.

2. הטעמים בדבר המשקל המוענק להסכמי סולחה במסגרת הליכים פליליים

המשקל המוגבל שניתן להסכמי סולחה במסגרת הליך הפלילי נשען על שורה של טעמים, אשר חלקם צוינו לאורך השנים בפסיקות בתי המשפט. טעמים אלה מצביעים על הצורך בצמצום המשקל שיש להעניק להסכמי סולחה במסגרת ההליך הפלילי. להלן נבחן טעמים אלו בהרחבה.

תחילה, אין זה נכון לבחון את ההליך המסורתי לגיבוש הסכם סולחה במנותק מההקשר החברתי-תרבותי שבו הוא נערך. בהקשר זה, אחד ממאפייניה המרכזיים של החברה הערבית בישראל הוא הקולקטיביות הרווחת בה, המתאפיינת בתחושת המחויבות של הפרט לקבוצה, בציות לסמכות ולרצון הקולקטיבי, ובציפייה מהפרט לוותר על רצונותיו למען הכלל.¹¹² מאפיין זה מוביל לכך שהסכמי סולחה עשויים להיחתם תחת לחצים חברתיים ופערי כוחות, אשר עלולים לפגוע בכנות ההסכמה של הצדדים. במקרים מסוימים, אף

¹⁰⁹ ס' 40¹⁰⁹ לחוק העונשין; תפ"ח (י-ם) 309-10 מדינת ישראל נ' היתם, בפס' 70 (נבו) 20.3.2013.

¹¹⁰ ס' 18 לחוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א-2001.

¹¹¹ ראו למשל ת"פ (מחוזי ב"ש) 56783-09-20 מדינת ישראל נ' אבו מדיעם, בפס' 20 לפסק דינו של השופט ביתן (נבו 28.6.2021) (להלן: "עניין אבו מדיעם"); ניתן לטעון כי במקרים מהסוג האמור שבהם הנאשם לא ישתף פעולה עשויים לשמש שיקול בענישה, כנסיבה שאינה קשורה בביצוע העבירה המעוגנת בסעיף 40(א) – "שיתוף הפעולה של הנאשם עם רשויות אכיפת החוק".

¹¹² ג'ראסי עאמר "ערכים ונורמות בחברה הערבית בישראל" איגוד האינטרנט הישראלי (21.3.2021), <https://www.isoc.org.il/public-action/digital-gap/arabic-guides/culture-2>

ייתכן כי הסכם סולחה ייערך שלא בידיעתו או על דעתו של אחד מהצדדים.¹¹³ לכך יש להוסיף את העובדה שהליך הסולחה מערב גורמים קהילתיים רבים, ובראשם את הנכבדים ובני המשפחות, אשר תורמים להשגת ההסכם בין הצדדים אך מעורבותם עלולה לעורר חשש באשר לאוטונומיה ולכנות הסכמתם של הצדדים להליך.¹¹⁴

עניין **דסוקי** ממחיש היטב את המורכבות האמורה. בעניין זה, הורשע הנאשם בעבירות של חבלה בכוונה מחמירה ונשיאת נשק בשל ירי שביצע כלפי המתלונן.¹¹⁵ בעקבות האירוע, נערך הסכם סולחה בין אבי המתלונן לאביו של הנאשם, במסגרתו סוכם על סיום הסכסוך ותשלום פיצוי כספי. אולם, מן העדות שמסר המתלונן, ובדברים שמסר לתביעה, עולה כי הוא לא נכח במעמד עריכת ההסכם, ולא חווה את דעתו ביחס לתוכנו. בנסיבות אלה, קבע בית המשפט כי אין ליתן משקל של ממש להסכם הסולחה.

מקרה זה מלמד על קושי ממשי בקביעה שלפיה עצם עריכתה של סולחה בין הצדדים מעידה על נטילת אחריות כנה מצד מבצע העבירה. באותו עניין, נערכה הסולחה על ידי משפחות הצדדים ולא על ידי הפוגע והנפגע. לכך מצטרפת העובדה כי לעיתים קרובות הפיצוי הכספי משולם לנפגע על ידי בני משפחת הפוגע, ולא בהכרח ישירות על ידו. לכן, מתעורר חשש מהותי באשר למידת כנות החרטה שמביע הפוגע למידת אחריותו ביחס למעשיו והנזק שגרם.

כמו כן, הליך הסולחה מעורר שאלות מהותיות באשר לניטרליות של הגורמים המנחים והמובילים אותו. מאחר שהנכבדים המעורבים בהליך מגיעים מהקהילה עצמה, הם עלולים לשקול שיקולים קהילתיים וחברתיים דוגמת מעמדן של המשפחות המעורבות. שיקולים מסוג זה עשויים להשפיע על תוכן ההסכם והליך גיבושו. חשש זה מתעצם כאשר גורמים עברייניים ומשפחות פשע מתערבים בניהול ההליך.¹¹⁶ כל זאת, כאשר הליך הסולחה נעדר מנגנוני בקרה או פיקוח חיצוני, ואינו נתון לביקורת ציבורית או שיפוטית מוסדרת. בהקשר זה, ניתן להציע השוואה להליך שיפוטי רגיל המדגישה את חשיבות הניטרליות ומנגנוני הפיקוח. כך לדוגמה, שופט לא ישב בדין אם קיימות נסיבות שיש בהן כדי ליצור חשש ממשי למשוא פנים בניהול המשפט,¹¹⁷ וכל פסק דין ניתן ככלל, באופן מנומק וגלוי לציבור, הנתון לביקורת מקצועית וציבורית.

נוסף לכך, מתן משקל משמעותי להסכמות בין הצדדים במסגרת הסכם סולחה, והקלה משמעותית בענישה בעקבותיהם, עלולה לחתור תחת יסודות הדין הפלילי, ובראשם המונפול של המדינה על ניהול ההליך

¹¹³ ע"פ 2127/17 **עלוש נ' מדינת ישראל**, בפס' 40 לפסק דינו של השופט אלרון (נבו 28.2.2018).

¹¹⁴ ראו למשל את טענות המבקשת במ"ת (שלום רמלה) 15816-03-11 **מדינת ישראל נ' מוסראתי**, בפס' 6 (נבו 14.3.2011); ת"פ (מחוזי ב"ש) 23153-12-19 **מדינת ישראל נ' אבו מדיעם** (נבו 15.12.2022); ת"פ (מחוזי מרכז) 50334-03-20 **מדינת ישראל נ' דסוקי** (נבו 9.9.2021).

¹¹⁵ שם.

¹¹⁶ ראו למשל דיאא חאג' יחיא "בלי נקמה ומשטרה, עם פיצויים ו"הגליה": הצצה לדיוני הסולחה בחברה הערבית", **הארץ** (9.12.2022), <https://www.haaretz.co.il/news/law/2022-12-09/ty-article-magazine/premium/00000184-e74d-d1e6-abec-f7cf7e8d0000>; סולחה תוצרת הארץ, לעיל ה"ש 9.

¹¹⁷ חוק בתי המשפט, לעיל ה"ש 58, בס' 77א(א) ו-77א(א1). בהקשר זה ראוי לציין כי דיון בהליך שיפוטי יועבר למחוז שיפוט אחר, בין היתר, בשל טעמים של מראית פני הצדק ולמשל קרבה משפחתית מסוימת בין צד להליך לשופט המכהן באותו בית משפט בו מתנהל ההליך מכוח ס' 78(א) לחוק בתי המשפט, ראו מיני רבים: בש"א 3033/23 **פלוני נ' פלונית** (נבו 12.6.2023); בש"א 4599/22 **שטיינמן נ' בר אשר סיגל** (נבו 11.8.2022).

הפלילי.¹¹⁸ כידוע, במסגרת הדין הפלילי עבירה פלילית אינה פוגעת רק בנפגע העבירה, אלא בערכים המוגנים של החברה כולה. על כן, המדינה היא הגורם המוסמך לניהול ההליכים הפליליים בשם הציבור.¹¹⁹ על רעיון זה, ועל האפשרות כי מחילה מצד קורבן העבירה תבטל את ההליך הפלילי כולו, כתב צ'זרה בקריה כי:

"יש אנשים היוצאים פטורים מעונש על פשע קל כאשר מי שנפגע בגינו מוחל להם. מעשה זה מתיישב עם החסד והאנושיות אך מנוגד לטובת הציבור – כאילו יכול האזרח הפרטי לבטל במחילתו את הצורך בדוגמה כשם שהוא יכול לוותר על פיצויים בגין פשע. הזכות להעניש אינה נתונה ליחיד אלא לכל האזרחים או לשליט. היחיד יכול לוותר רק על חלקו בזכות זו, אך לא לבטל את חלקם של האחרים".¹²⁰

בהתאם לכך, הענקת משקל נרחב להסכמי סולחה והקלה משמעותית בעונשו של הפוגע בשל מחילה פרטית, לכאורה, מצד נפגע העבירה, חותרים תחת עיקרון יסוד במשפט הפלילי לפיו הזכות להעניש נתונה בידי הריבון המייצג את כלל הציבור, ולא בידי הנפגע לבדו. מצב שכזה עלול לפגוע בתפקידו של הדין הפלילי ככלי המגן על ערכים חברתיים מוגנים.

יתרה מזו, יישוב הסכסוך בין הצדדים בדרך של סולחה אינו מגשים את האינטרס הציבורי בהרתעת עבריינים פוטנציאליים מלשוב ולבצע מעשים דומים. כידוע, הדין הפלילי מאפשר לבית המשפט להחמיר עונשו של נאשם לצורך הרתעתו האישית והרתעת הרבים, כל עוד העונש אינו חורג ממתחם העונש ההולם.¹²¹ בהקשר זה, עמד השופט סולברג על הצורך בהגברת ההרתעה וציין:

"[...] האלימות הגואה במקומותינו אינה גזירת גורל וכורח המציאות. יש צורך לשנות את המאזן. במקום שאזרחים ישרים תמימי-דרך יָראו ויָראו, יחששו לבטחונם, יהיו אלה העבריינים האלימים – בכוח ובפועל – שאימת הדין תיפול עליהם, והם ירתעו מפני שימוש בנשק קר או חם לשם חיסול חשבונות בעשיית דין עצמית. שינוי המאזן – הסבת יראת האנשים התמימים לאימת אנשי-המדון – צריך להעשות גם באכיפה ובענישה קשה".¹²²

¹¹⁸ חסד"פ, לעיל ה"ש 35, בס' 11.

¹¹⁹ כחריג לכלל זה ראוי לציין את הליך הקובלנה הפלילית הפרטית המעוגן בפרק ד' לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], התשמ"ב-1982. בתמצית יצוין כי הליך זה מאפשר לכל אזרח להניע את ההליך הפלילי במספר מצומצם של עבירות.

¹²⁰ צ'זרה בקריה **על פשעים ועל עונשים** 76 (1764) (שחר אלדר עורך, עתליה זילבר מתרגמת 2018); עניין ריאן, לעיל ה"ש 1, בפס' 14; ת"פ (מחוזי ב"ש) 27488-02-22 **מדינת ישראל נ' קנאפו** (נבו 28.12.2022); ת"פ (מחוזי ב"ש) 46721-01-21 **מדינת ישראל נ' אבו רקיק** (נבו 18.9.2022); ת"פ (מחוזי ב"ש) 39195-04-20 **מדינת ישראל נ' אלהווייל** (נבו 31.3.2022); עניין אבו זאיד, לעיל ה"ש 80.

¹²¹ ס' 140 ו-140 לחוק העונשין, התשל"ז-1977.

¹²² ע"פ 8641/12 **סעד נ' מדינת ישראל**, בפס' 36 לפסק דינו של השופט סולברג (נבו 5.8.2013).

על כן, בהנחה שהחמרת הענישה היא תנאי הכרחי להרתעה מפני ביצוע עבירות,¹²³ הענקת משקל רב להסכמי סולחה עד כדי הקלה שיטתית בעונש בעקבותיהם אינה משרתת את אותו אינטרס, ועלולה אף לסכלו. אומנם, הדין מכיר בשיקולים המצדיקים הקלה בעונש, גם כאשר האינטרס ההרתעתי עלול להיפגע במידה מסוימת – כגון, שיקולי שיקום, הבעת חרטה, נטילת אחריות ומאמצים כנים לתיקון הנזק – אולם שיקולים אלו אינם מתקיימים בכל מקרה שבו הגיעו הצדדים להסכם סולחה. נדרש אפוא לבחון בקפידה האם נסיבות המקרה אכן מעידות על קיומם של שיקולים מהסוג הזה. במבט כולל, מתן משקל מכריע להסכמי סולחה עלול להוביל לתוצאה בלתי רצויה, לפיה נאשמים יחתרו להשגת הסכם עם נפגעי העבירה לא מתוך כוונה כנה לתיקון או חרטה, אלא ככלי להשגת הקלה בעונש בלבד – דבר שעלול לפגוע משמעותית באינטרס הציבורי בהרתעה ולהגביר את הסיכון לעבריינות חוזרת.

לכך יש להוסיף כי הרחבת המשקל הניתן להסכמי סולחה בהליך הפלילי, עד כדי מתן משקל משמעותי במקרים מסוימים, עשויה להוביל להפרטה בעייתית של ההליך הפלילי. סוגיית ההפרטה, המגלמת לרוב צמצום מעורבות המדינה בתחומים שונים,¹²⁴ עוררה לאורך השנים שאלות רבות.¹²⁵ שאלות אלו מקבלות משנה תוקף כאשר מדובר בהפרטה של סמכויות בתחום הפלילי – התחום הפוגעני ביותר של סמכות המדינה כלפי הפרט. בהקשר זה, מתן משקל רב להסכמי סולחה עלול להביא להעברה בפועל של סמכויות המוקנות לגורמים ממלכתיים לידי גורמים פרטיים ובראשם נכבדים הפועלים לשם גיבוש הסכם סולחה.

על אף שהמדינה לא העבירה באופן רשמי סמכויות מהתחום הפלילי לידי מוסד הסולחה, בחינה של מספר תנאים בסיסיים שנקבעו בפסיקה כהכרחיים להפרטה של סמכויות מסוג זה מלמדת כי ההסדר במתכונתו הנוכחית אינו עומד בהם. בהקשר זה, ראוי להזכיר כי בית המשפט העליון הדגיש בפסיקותיו כי הפרטת סמכויות בתחום ההליך הפלילי מחייבת כי הפעלתן תהא מנותקת מכל חשש לניגוד עניינים.¹²⁶ בפרט, נקבע כי שילוב של שיקול זר ובלתי ענייני במקרה שכזה מעורר סיכון ממשי לפגיעה באיזון הנדרש בין הצורך להשתמש בסמכות הפלילית ובין האינטרס הציבורי וחירויות הפרט.¹²⁷ בהקשר של הסכמי סולחה, קיים חשש כאמור כי הנכבדים המנהלים את ההליך ובני המשפחות יושפעו משיקולים זרים כגון מעמד המשפחה ושיקולים חברתיים תרבותיים. לצד זאת, תנאי לחוקיות הפרטה הוא יכולת פיקוח אפקטיבית על הגורם שהוסמך לפעול בשם המדינה. בהיעדר יכולת לקיים פיקוח אפקטיבי על הגוף הפרטי יש להימנע מהפרטת

¹²³ ראו מחזק ע"פ 6068/21 **מדינת ישראל נ' פקיה**, בפס' 13 לפסק דינו של השופט אלרון (נבו 19.12.2021); ע"פ 4406/19 **מדינת ישראל נ' סובח**, בפס' 16-17 לפסק דינו של השופט אלרון (נבו 5.11.2019) (להלן: "עניין סובח"); רע"פ 7344/18 **מגיד נ' מדינת ישראל**, בפס' 10 (נבו 21.10.2018). מאידך, בעשורים האחרונים התבססה העמדה כי החמרה בענישה אינה מקדמת הרתעה ובעניין זה ראו למשל: הועדה הציבורית לבחינת מדיניות הענישה והטיפול בעבריינים **דין וחשבון**, בעמ' 19-22 (2015).

¹²⁴ יואב דותן וברק מדינה "חוקיות ההפרטה של אספקת שירותים ציבוריים" **משפטים** לז' 287, 291 (2007); דפנה ברק-ארז "המשפט הציבורי של ההפרטה: מודלים, נורמות ואתגרים" **עיוני משפט** ל(3) 461, 468 (2008).

¹²⁵ ראו למשל: בג"ץ 2605/05 **המרכז האקדמי למשפט ולעסקים ואח' נ' שר האוצר ואח'** (נבו 19.11.2009).

¹²⁶ שם, בפס' 16 לפסק דינה של השופטת פרוקצ'יה.

¹²⁷ שם.

השירות.¹²⁸ בענייננו, נוכח אופיו הבלתי פורמלי והקהילתי של הליך הסולחה, נראה כי אין בידי המדינה כיום כלים אפקטיביים לפקח על אופן ניהול ההליך או על טיב השיקולים המנחים את הנכבדים.

מעבר לכך, קיים חשש כי הסכמי סולחה המוגשים לבתי המשפט יביאו בפועל לשיבוש הליכי משפט. תכליתו המרכזית של הסכם סולחה היא סיום הסכסוך בין הצדדים, לרוב מחוץ לכותלי בית המשפט, מתוך רצון לשוב לשגרת חיים קהילתית תקינה. אולם, כאשר מוגש הסכם סולחה לבית המשפט במסגרת הליך פלילי, נפגע העבירה ובני משפחתו אינם מעוניינים עוד בהעמדת הפוגע לדין, שכן אי-הפללתו מהווה לעיתים תנאי מרכזי במסגרת ההסכם. למעשה, הנפגע ובני משפחתו נוטים שלא לשתף פעולה עם רשויות האכיפה וההליך, כך שעדים נמנעים מלהתייצב למתן עדות, ובמקרים שבהם כן מתייצבים ניכרת עוינות כלפי התביעה והמערכת כולה.¹²⁹

לבסוף, יצוין בקצרה כי יש הטוענים ש"הסולחה כבר אינה מה שהיתה פעם".¹³⁰ לטענתם, בעבר זכו הסכמי הסולחה לתוקף ומשמעות בשל סנקציות שהוטלו על הפרתם, מה שהוביל לכך שההסכמים הופרו במקרים נדירים. ברם, בשנים האחרונות ניכרת מגמה של היחלשות מעמד הציבורי של הנכבדים בקבוצות מסוימות בחברה הערבית, ובפרט בקרב צעירים. על כן, נטען כי "הסכמי הסולחה המוגשים לבתי המשפט לא שווים יותר מידי ותורמתם להשכנת שלום רחוקה מלהרשים".¹³¹

ד. טענת הרב-תרבותיות כתשתית להכרה רחבה בסולחה – מהו הגבול?

במאמרו טען השופט שפירא כי על בתי המשפט ליתן משקל משמעותי יותר לקיומו של הסכם הסולחה במסגרת ההליך הפלילי ואף ציין כי "יש להכיר בהליך הסולחה כסוג של גישור, על כל המשתמע בכך".¹³² עמדה זו התבססה, בין היתר, על התיאוריה הרב-תרבותית הליברלית.¹³³ בחלק זה נדון בטענה לפיה יש להעניק משקל רב לסולחה בשל שיקולים רב-תרבותיים ובגבולותיה.

גישת הרב-תרבותיות הליברלית קוראת להגן על תרבותם ואורח חייהם של מיעוטים, בין היתר באמצעות הטלת חובה על החברה לספק את התנאים הנדרשים לקיומה של חברה רב-תרבותית.¹³⁴ מדובר בגישה חדשה יחסית אשר עודנה מצויה בדיון ובמחלוקת לגבי גבולותיה. גישה זו מבקשת להתנגד לתפיסה לפיה

¹²⁸ בג"ץ 1783/00 חיפה כימיקלים בע"מ נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד נז(3) 655, 622 (2002).

¹²⁹ ראו את עניין אבו מדיעם, לעיל ה"ש 111, בפס' 20 לגזר דינו של השופט ביתן.

¹³⁰ שם.

¹³¹ שם; ראו גם חסן שעלאן "ועדות הסולחה איבדו שליטה: העבריינים הגיעו גם אליהן, זה הפך להיות עסק" Ynet (4.12.2021), <https://www.ynet.co.il/news/article/sybil0vtk>

¹³² שפירא, לעיל ה"ש 8.

¹³³ שם, בעמ' 456-457.

¹³⁴ גילה שטופלר "המיעוט הערבי, המיעוט החרדי והתאוריה הרב-תרבותית במדינה יהודית ודמוקרטית משפט חברה ותרבות – משפט מיעוט וסכסוך לאומי" 11, 14 (ראיף זריק ואילן סבן עורכים, 2017) (להלן: "גילה שטופלר"); נויה רימלט "המשפט כסוכן של רב-תרבותיות: על אוטופיה ומציאות בפרשת ההפרדה באוטובוסים" משפטים מב' 773, 819-820 (2012) (להלן: "נויה רימלט"); WILL KYMLICKA, LIBERALISM, COMMUNITY AND CULTURE (Oxford U. Press ed. 1989); IRIS; MARION YOUNG, JUSTICE AND THE POLITICS DIFFERENCE (Princeton U. Press ed. 1990).

מדינה נדרשת לפעול להטמעתן של קבוצות מיעוט בחברה הכללית כאמצעי ליצירת סולידריות, שוויון וזהות לאומית משותפת.¹³⁵

ויל קימליקה (Will Kymlicka) נמנה עם המלומדים המרכזיים התומכים בגישה זו. לגישתו, יש לספק הגנה לתרבויות מיעוט שהטמעתן בחברה הכללית עלולה להביא להשתלטות תרבות הרוב על תרבות המיעוט ואף להכחדתה של תרבות המיעוט.¹³⁶ לפיכך, הגישה הרב-תרבותית קוראת לשינוי הסדרים כך שיכילו את השונות התרבותית, יכבדו את זכויותיהן של קבוצות תרבותיות שונות, יאפשרו להן לשמר ולטפח את תרבותן, וכן יספקו להן הגנה מפני פגיעה על ידי תרבות הרוב.¹³⁷ בהקשר זה, ציין השופט ג'ובראן בפסק דינו בעניין רגן, בו נדונה מדיניות הפרדה בין גברים לנשים בקווי אוטובוסים, כי:

"הליברליות הרב תרבותית מכירה בחשיבות של התרבות, ובחשיבות השמירה על התרבות למען הגשמת זכותו של הפרט לאוטונומיה [...] עלינו כחברה לכבד את תרבותו של האחר ואת מנהגיו, וזאת תוך איזון בין הזכויות והאינטרסים השונים [...] החברה הליברלית הרב תרבותית מבוססת יותר מכל על ערך הסובלנות, ומכירה בכלל התרבויות כראויות להגנה על מנת לאפשר לפרט לממש את אוטונומיה הרצון הפרטי, ולספר את סיפור חייו".¹³⁸

בענייננו, כפי שצוין, נטען כי יש להעניק להסכמי סולחה משקל משמעותי, בין היתר, מטעמים רב-תרבותיים. כך, לעמדת השופט שפירא, הכרה בסולחה אינה רק הכרה בהסכם, אלא גם במוסד בעל תפקיד מרכזי בקהילה הערבית המסורתית. לצד זאת, נטען כי הכרה רחבה בהסכמי סולחה מהווה הכרה במעמדם של הנכבדים העוסקים בסולחה אשר תביא להכרה ולהגנה על זכויות המיעוטים בישראל ומסורותיהם. זאת ועוד, "בהכרה בסולחה כמוסד בעל חשיבות ציבורית בחיי הקהילה המסורתית, יש גם ביטוי סובלנות אקטיבית שיש בה לעודד את פיתוח האוטונומיה של הקהילה ומתן ביטוי לפלורליזם תרבותי, שהוא בבסיס השיטה הדמוקרטית".¹³⁹

¹³⁵ גילה שטופלר, לעיל ה"ש 134, בעמ' 14; Will Kymlicka, *Contemporary Political Philosophy: An Introduction* (2002) 328.

¹³⁶ נויה רימלט, לעיל ה"ש 134, בעמ' 820.

¹³⁷ תמר תומר-פישמן "קונפליקט תרבותי במשפט הפלילי: מה בין הגנה תרבותית לבין רב-תרבותיות" *מדיניות ציבורית ורב-תרבותית* 309, 319 (בשיר בשיר, גיא בן-פורת, יוסי יונה עורכים, 2016) (להלן: "תומר-פישמן"); גילה שטופלר, לעיל ה"ש 134, בעמ' 15. יש לציין כי קימליקה סבור שקיומן של קהילות לא ליברליות בתוך מסגרת ליברלית מסוימת עשוי להביא לתהליך ליברליזציה של אותן קבוצות אשר עשויות להחל לאמץ ערכים ליברליים. ראו: Will Kymlicka, *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*, 94 (2007).

¹³⁸ בג"ץ 746/07 רגן נ' משרד התחבורה, בפס' 4-3 לפסק דינו של השופט ג'ובראן (נבו 5.1.2011).

¹³⁹ שפירא, לעיל ה"ש 8, בעמ' 457-456.

יצוין כבר עתה כי אין בידי להסכים עם טענה לפיה שיקולים תרבותיים, לבדם, מצדיקים הענקת משקל רב להסכמי סולחה, כפי שהם נערכים בפועל, במיוחד לנוכח האתגרים המהותיים שפורטו לעיל. הטעם העומד בבסיס עמדה זו קשור לשאלת גבולותיה הראויים של הגישה הרב-תרבותית.

הגישה הרב-תרבותית איננה בלתי מוגבלת, וקיימת הסכמה רחבה באשר לצורך לקבוע גבולות להיקף ההתחשבות בתרבויות אחרות. עם זאת, הקושי המרכזי נעוץ בקביעת אותם גבולות, שכן מדובר בתהליך שמעמיד במתח את השאיפה לכבד תרבויות שונות מחד, ואת הצורך להגן על פרטים בחברה מפני מסורות ומנהגים הפוגעים בזכויות אדם מאידך.¹⁴⁰

על קושי זה עמד בית המשפט העליון בעניין **אזברגה**, בהקשר של טענת הגנה תרבותית בדין הפלילי, וציין כי:¹⁴¹

”טענה בדבר הגנה תרבותית העולה במשפט הפלילי מעוררת דילמות כבדות משקל באשר לגישה הרב תרבותית הליברלית [...] בטענה של הגנה תרבותית במשפט הפלילי, הרב תרבותית הליברלית צריכה להתמודד עם אתגר משמעותי ומורכב: מה דינה של תרבות שאינה ליברלית? האם המדינה הליברלית צריכה להיות סובלנית כלפי פרקטיקה תרבותית כגון נקמת דם או רצח, כפי שמכונה ”על רקע כבוד המשפחה”? לסובלנות בחברה הרב תרבותית יש גבולות. **גבולות אלו יקבעו על ידי איזון בין הגישה הרב תרבותית לבין הגישה הליברלית.** מובן כי באיזון זה מנהגים אלימים, כגון נקמת דם, רצח ”על רקע כבוד המשפחה” וכדומה, יוצאים אל מחוץ ל”מגרש” הרב תרבותי” (הדגשות שלי – ג’ ד’).

בהתאם, אין מקום לטענות לפיהן יש לפטור מאחריות פלילית היות שמעשי האלימות בוצעו על רקע תרבותי כזה או אחר.¹⁴² אך אלו לא המקרים היחידים אשר יוצאים אל מחוץ למגרש הרב-תרבותי וכאמור יש לערוך איזון בין הגישה הרב-תרבותית ובין הגישה הליברלית. לפיכך, נטען כי האיזון בין שתי הגישות בהקשרנו מלמד כי מקרים מסוימים יש להותיר את הסכמי סולחה מחוץ לגדרו של המגרש הרב-תרבותי ועל כן אין מקום להעניק להם משקל רב או מכריע באופן גורף.

¹⁴⁰ תומר-פישמן, לעיל ה”ש 137, בעמ’ 319.

¹⁴¹ ע”פ 10358/08 **אזברגה נ’ מדינת ישראל**, פס” 8 (נבו 16.3.2010).

¹⁴² בתי המשפט בישראל דחו טענות תרבותיות עצמאיות שיש בהן כדי לפטור או להצדיק מעשים המגבשים עבירות שונות, ולמשל ריבוי נישואין (ע”פ 596/73 **מחאמיד נ’ מדינת ישראל**, פ”ד כח(1) 773, 776 (1974); ע”פ 185/82 **גודה נ’ מדינת ישראל**, פ”ד לז(1) 85, 88-89 (1982); נישואי בוסר (ע”א 501/81 **היועץ המשפטי לממשלה נ’ פלונית**, פ”ד לה(4) 430, 434 (1981)); רצח על רקע כבוד המשפחה ונקמת דם (ע”פ 7/53 **ראסי נ’ היועץ המשפטי לממשלה**, פ”ד ז 790, 796-795 (1953); ת”פ (מחוזי חי’) 214/95 **מדינת ישראל נ’ עאזם**, תק-מז 96(2) 1071 (1996).

בהקשר זה, קימליקה טען כי יש להציב גבול לגישה הרב-תרבותית שעניינו ב"מגבלות פנימיות". לשיטתו, מדינה ליברלית, המבקשת להגן על מיעוטים תרבותיים, אינה מחויבת ואף אינה צריכה לתמוך בדרישות של קבוצת המיעוט להטיל "מגבלות פנימיות" – כאלו המגבילות חירויות יסוד אזרחיות ופוליטיות בסיסיות של חברי הקבוצה עצמה.¹⁴³ כך למשל, כאשר קבוצות מיעוט מונעות מנשים להשתתף בחינוך או בבחירות, אין לראות בכך ביטוי לגיטימי לרב-תרבותיות.

הכרה בהגבלות אלו תחת מעטפת של רב-תרבותיות אינו תורם לשימור תרבות המיעוט ולהגנה מפני השתלטות על ידי תרבות הרוב, אלא מביא לפגיעה בחירויות יסוד של חברי הקבוצה. למעשה, הכרה במגבלות פנימיות חותרת תחת הצדקה הליברלית שמונחת בבסיס הגישה הרב-תרבותית, שכן היא שוללת מחברי קבוצת המיעוט את האפשרות לבחור באופן חופשי ומושכל כיצד לנהל את חייהם.¹⁴⁴

על רקע דברים אלו, ניתן לטעון כי במקרים מסוימים הפרקטיקה של הסכמי סולחה מטילה "מגבלות פנימיות" על חירויות יסוד של הגורמים המשתתפים בהליך לגיבוש ההסכם, ובפרט הפוגע והנפגע. כך, במקרים רבים הסכמת הפוגע והנפגע להסכם הסולחה ניתנת תחת לחצים חברתיים וקהילתיים, לעיתים אף מבלי שהם מודעים לעוצמתם או להשפעתם. מדובר בלחצים אשר עלולים לשלול מן הפרט את חירותו לבחור באופן חופשי כיצד לפעול, כך שמתעורר ספק ביחס לאותנטיות של רצון הצדדים ומידת הסכמתם לתוכן ההסכם. לכך יש להוסיף כי לעיתים הסכמי סולחה נכפים או נעשים ללא ידיעתם או הסכמתם של הפוגע והנפגע.

יתרה מזו, מתעורר חשש ביחס להוגנות ההליך בשים לב לעובדה שתהליך גיבוש ההסכם הסולחה נערך לרוב מחוץ למערכת המשפט הרשמית, ללא בקרה, ומנוהל על ידי גורמים קהילתיים שאינם מחויבים לעקרונות של ניטרליות ושקיפות. בנסיבות אלה, הסכמי סולחה מהסוג שתואר עלולים להוביל לפגיעה בחירויות יסוד כגון אוטונומיה הפרט, ובכך להטיל מגבלות פנימיות אשר פוגעות בחירויות בסיסיות של חברי הקבוצה. נוכח האמור, הענקת משקל משמעותי או מכריע להסכמים אלו, מבלי לבחון באופן פרטני את נסיבותיהם, חורגת מגבולות הסבלנות הליברלית שעליהם מבוססת גישה רב-תרבותית ראויה.

מעבר לאמור, יש לתת את הדעת לביקורת הנשמעת בעשורים האחרונים כלפי רעיון הרב-תרבותיות. אחת הטענות המרכזיות העולות בהקשר זה היא שכאשר המשפט מבקש להעניק הגנה לתרבותה של קבוצת מיעוט, עליו להגדיר באופן פוזיטיבי מהי אותה תרבות, פעולה אשר עשויה לכלול הנחה סמויה בדבר הומוגניות וסטטיות של התרבות הנדונה.¹⁴⁵ סנדר (Sunder) מצביעה על כך שבעשורים האחרונים קיימים חילוקי דעות פנימיים בתוך קבוצות המיעוט, בין היתר בשל החשיפה ההולכת וגוברת של אותן קבוצות

WILL KYMLICKA, MULTICULTURAL CITIZENSHIP: A LIBERAL THEORY OF MINORITY RIGHTS 152 ¹⁴³ (1995).

¹⁴⁴ שם, בעמ' 153.

¹⁴⁵ נויא רימלט, לעיל ה"ש 134, בעמ' 824.

למודרניות ולאורחות חיים חלופיים. חשיפה זו מביאה חברים בקבוצת המיעוט לדרוש להגביר את השוויון והאוטונומיה בתוך קהילתם.¹⁴⁶

בהמשך לכך, סנדר מדגישה כי דווקא מבקשי השימור של הזהות המסורתית הם אלו שפונים לעיתים תכופות למשפט, במטרה למנוע חדירה של ערכים מודרניים לתוך הקבוצה. כך, המשפט מעניק הלכה למעשה יתרון לאלו התומכים בעמדות תרבותיות שמרניות, על פני דעות התומכות בשינוי וחדווש. כל זאת, בשם הצדקות רב-תרבותיות לשימור תרבותה של קבוצת המיעוט.¹⁴⁷ לשיטתה של סנדר, אין זה ראוי שהמשפט ישמש מכשיר לשעתוק שליטה פנימית בתוך קבוצת מיעוט, תוך השתקת קולות שינויי מפי חברי הקבוצה, בחסות ההגנה על התרבות של אותה קבוצה.¹⁴⁸

בענייננו, תפיסה זו מעלה שאלות חשובות בנוגע להסכמי סולחה בחברה הערבית. ייתכן כי הענקת משקל משמעותי להסכמי סולחה מהסוג שתואר, בהם קשה להעריך את כנות ההסכמה שניתנה במסגרתם ואת ניטרליות ההליך, תביא בפועל לשימור תפיסות מסורתיות תוך דיכוי קולות מודרניים הנשמעים מפי חברי הקבוצה. אלו עשויים להעדיף מנגנונים חלופיים ליישוב סכסוכים המעניקים משקל רב יותר לערכים מודרניים דוגמת צדק מאחה. השאלה המתעוררת, אשר רשימה זו אינה מתיימרת להכריע בה, היא האם מתן משקל רב להסכמי סולחה במסגרת הליכים פליליים, בשם טעמים רב-תרבותיים, אינה מביאה לשימורו של מנהג אשר חלקים מהקבוצה עצמה אינם מעוניינים בכך.¹⁴⁹

לבסוף, כדי להתמודד עם האתגרים והחששות שהוצגו ברשימה זו, תוך מתן משקל ראוי לטעמים רב-תרבותיים, עולה הצורך בהגברת המעורבות המדינית בתהליך עריכתם של הסכמי סולחה. מעורבות זו יכולה להתבטא בשורה של צעדים – החל בהכשרות והדרכות לנכבדים האחראיים על ניהול ההליך שבמהלכן יודגשו עקרונות של ניטרליות, הגינות, והימנעות מהשפעות חיצוניות ושיקולים זרים, וכלה ביצירת מנגנוני פיקוח מדינתיים שיבטיחו את תקינות ההליך.

שילוב זה, לצד בחינה שיפוטית קפדנית של כל הסכם לגופו בהתאם לשיקולים שהועלו לאורך הרשימה, עשוי להוות איזון ראוי בין כיבוד המנהגים הייחודיים של החברה הערבית ובין הגנה על עקרונות ליברליים.

בהקשר זה, ראוי לציין דוגמה למדינה שהתמודדה עם ריבוי מקרי פשיעה בקרב קבוצות מיעוט תוך ניסיון לשמר את ייחודן התרבותי. בקנדה קבוצת הילידים מכונה "Aboriginal Peoples" אשר כוללת מגוון קהילות בעלות מאפיינים תרבותיים ייחודיים כיום, מונה אוכלוסייה זו למעלה מ-1.8 מיליון איש, המהווים

¹⁴⁶ שם, בעמ' 826; Madhavi Sunder, *Cultural Dissent*, 54 STAN. L. REV. 495 (2001-2002).

¹⁴⁷ שם, בעמ' 523-529.

¹⁴⁸ שם.

¹⁴⁹ ראו סולחה תוצרת הארץ, לעיל ה"ש 9. שם צוין כי "הסכמי הסולחה כבר לא זוכים ללגיטימציה מלאה כבעבר – כיום מדובר במוסד שנוי במחלוקת בתוך החברה הערבית עצמה, בין היתר בשל היותו ארכאי ופטריארכלי, המשמר את כוחן של החמולות ונטול מעמד חוקי רשמי".

כ-5% מכלל תושבי קנדה.¹⁵⁰ קבוצה זו מיוצגות באופן לא מידתי במערכת המשפט הפלילי בקנדה.¹⁵¹ שיעורי הפשיעה, הקורבנות והכליאה בקרבן גבוהים משמעותית מאשר בכלל האוכלוסייה.¹⁵²

על רקע זה, ומתוך הבנה כי שורשי התופעה נטועים בנסיבות היסטוריות וחברתיות עמוקות, יזמה קנדה שורה של תוכניות לשילוב פתרונות קהילתיים ותרבותיים בתוך המערכת הפלילית. בין היוזמות הבולטות ניתן לציין את תוכנית "The Aboriginal Justice Strategy" (AJS), אשר משקפת מודל שבו הרשות המדינתית שותפה פעילה בפתרון סכסוכים בתוך קבוצת המיעוט תוך שימור מאפייניה התרבותיים.¹⁵³

בתמצית יצוין כי התוכנית מעניקה מימון כספי למסגרות שונות בהן הקהילה מיישבת את הסכסוכים בדרכיה תוך שימור היבטים תרבותיים של הקבוצה, כגון מעגלי גזר דין, גישור בהובלת זקני הקהילה, ועדות גישור ועוד. תוכנית זו אף מאפשרת, במקרים מסוימים, להחליף את ההליך הפלילי המסורתי באפיקים קהילתיים.¹⁵⁴ מטרת התוכנית היא להפחית את שיעורי המעורבות הפלילית והכליאה של קבוצות אלו, תוך העצמת יכולתה של הקהילה לפתור סכסוכים בעצמה באופן התואם את ערכיה התרבותיים. במקביל, המדינה מבצעת מחקרים ופעולות פיקוח על מנת לבחון את יעילותן של התוכנית והאם הן משיגות את מטרותיהן. מחקר שנערך לאחרונה מטעם המשפטים הקנדי העלה כי השתתפות בתוכניות מסוג AJS תורמת לצמצום הסיכון לרצידיביזם.¹⁵⁵

החלת מודל דומה לתוכנית AJS הקנדית על הסכמי סולחה בחברה הערבית עשויה להוות מהלך חשוב להתמודדות עם האתגרים שתוארו לעיל, תוך מתן ביטוי למאפייניה התרבותיים של החברה הערבית. כך, מודל כזה עשוי לאפשר שמירה על זכויות יסוד כגון אוטונומיה הפרט, תוך עיגון המנהג המסורתי במסגרת

Government of Canada, Indigenous peoples and communities (16.1.2024), [https://www.rcaanc-](https://www.rcaanc-150)
2021 Census of Canada, Indigenous People, c1rnac.gc.ca/eng/1100100013785/1529102490303
[https://open.alberta.ca/dataset/487a7294-06ac-481e-80b7-5566692a6b11/resource/257af6d4-902c-](https://open.alberta.ca/dataset/487a7294-06ac-481e-80b7-5566692a6b11/resource/257af6d4-902c-4761-8fee-3971a4480678/download/tbf-2021-census-of-canada-indigenous-people.pdf)
[4761-8fee-3971a4480678/download/tbf-2021-census-of-canada-indigenous-people.pdf](https://open.alberta.ca/dataset/487a7294-06ac-481e-80b7-5566692a6b11/resource/257af6d4-902c-4761-8fee-3971a4480678/download/tbf-2021-census-of-canada-indigenous-people.pdf)

¹⁵¹ להגדרה עבור קבוצת ה-Aboriginal ראו: Canada Constitution Act 1982, Art.35. לפי הגדרה זו, הקבוצה מכילה שלוש תתי קבוצות שונות בקנדה, כשכל אחת בעלי מאפיינים ייחודיים, תרבות שונה, שפה שונה וכדומה: Inuit; Indian; Métis.

¹⁵² Sylvia Reitmanova & Robyn Henderson, *Aboriginal Women and the Canadian Criminal Justice* 17 No.2, 2, 4 (2016) *System*, CRITICAL SOCIAL WORK vol.17 No.2, 2, 4 (2016) Overrepresentation of Indigenous People in the Canadian Criminal Justice System: Causes and Responses, Government of Canada (20.1.2023), <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/jr/oip-cjs/p3.html>

¹⁵³ Chris Fleming, The Aboriginal Justice Strategy, Government of Canada (20.1.2023), <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/jr/jr15/p9.html> (להלן: "תוכנית AJS").

¹⁵⁴ Chris Andersen, *Governing aboriginal justice in Canada: Constructing responsible individuals and communities through 'tradition'*, 31 CRIME L. & SOC. CHANGE 303, 306 (1999).
¹⁵⁵ תוכנית AJS, לעיל ה"ש 153.

מפוקחת. יתר על כן, הוא עשוי לתרום להפחתת תחושות הניכור של החברה הערבית כלפי מוסדות המדינה בכלל,¹⁵⁶ וכלפי מערכת המשפט בפרט,¹⁵⁷ וכן להביא לצמצום העומס המוטל על המערכת הפלילית.

עם זאת, יש לקחת בחשבון את המורכבות החברתית פוליטית הכרוכה ביישום מודל כזה בישראל. תחושת ניכור ואי-אמון כלפי מוסדות השלטון, לרבות מערכת המשפט, עלולה דווקא לפגוע ביעילות יישום מודל כזה ולצמצם את מידת שיתוף הפעולה של הקהילה. זאת ועוד, נוכח היקפי הפגיעה הגוברים בחברה הערבית, גם מעורבות מדינתית מסוימת עלולה שלא להספיק כדי להבטיח פיקוח אפקטיבי, בשל עומס מקרים ומחסור במשאבים. לנוכח האמור, יודגש כי הצעה זו מהווה רעיון ראשוני, אשר מצריך המשך פיתוח ובחינה מעמיקה של השלכותיו האפשריות תוך ניסיון למזער את האתגרים הכרוכים ביישום.

סיכום

לצערנו אף בימים אלו נמשכת מגמת הפגיעה הגואה בחברה הערבית, ומקרי הרצח והאלימות אינם פוסקים אלא הולכים ומתרבים. במציאות זו, הרחבת המשקל הניתן להסכמי סולחה במסגרת ההליך הפלילי מעלה שאלות מהותיות. כפי שנטען לאורך רשימה זו, יש להסתייג מהקריאה להרחבת המשקל שמוענק להסכמי סולחה במסגרת הליכים פליליים, ולהעדיף גישה זהירה אשר במסגרתה יהיה ניתן להעניק להסכמי סולחה משקל מוגבל, במקרים המתאימים, תוך בחינה פרטנית של כל הסכם ונסיבותיו.

עמדה זו התבססה על שלוש טענות מרכזיות. ראשית, מאפייניו של הליך גיבוש הסכמי סולחה מעלים חששות בנוגע לטוהר ההליך, ניטרליות המנחים ואוטנטיות ההסכמה הניתנת במסגרתו. שנית, על אף הדמיון בין הליך הסולחה לבין הליכי צדק מאחז והליכים המתנהלים בבתי משפט קהילתיים, קיימים הבדלים מהותיים בין ההליכים המצדיקים מתן משקל מוגבל להסכמי הסולחה. שלישית, יש לשרטט גבולות ברורים להתחשבות בטעמים רב-תרבותיים, כאשר אחד מהם קשור להטלת מגבלות על חירויות יסוד של חברי הקבוצה, כגון אוטונומיית הפרט. במקרים מסוימים, הסכמי סולחה עלולים לחצות גבולות אלה ולהטיל מגבלות על חירויות יסוד של חברי הקבוצה.

על רקע מכלול שיקולים אלה, הוצע להגביר את מעורבות המדינה בהליכי הסולחה, בין היתר באמצעות הכשרות ופיקוח על המנגנונים הקהילתיים, בדומה למודל הקיים בקנדה. זאת, לצד קיום בחינה שיפוטית פרטנית של כל מקרה לגופו.

בטרם סיום, נציג ונציע באופן מסודר רשימה לא סגורה של שיקולים שהוצגו לאורך המאמר, אשר להביאם בחשבון בעת בחינת המשקל שיש ליתן להסכם סולחה מסוים. ניתן לחלק שיקולים אלה לשלושה תחומים

¹⁵⁶ מוחמד ס. וותד, וזניאנג ליו, דרק לוי, "מה מרתיע את האוכלוסייה הערבית מהצטרפות להפגנות נגד המהפכה המשפטית?", המכון למחקרי ביטחון לאומי (18.7.2023), https://www.inss.org.il/he/publication/arab-protest/?utm_source=chatgpt.com.

¹⁵⁷ ראו בהקשר זה אריה רטנר וגדעון פישמן "צדק לכל – יהודים וערבים במערכת המשפט בישראל" דין וחשבון הוועדה לבחינת ההסדרים בעניין פרסומים מחקירות המשטרה וגופי חקירה סטטוטוריים אחרים (תש"ס), שם באופן כללי נמצא כי קיים פער משמעותי לרעת הערבים ביחס ליהודים בכל הנוגע להחלת הדין הפלילי; שפירא, לעיל ה"ש 8, בעמ' 450-451.

מרכזיים: מאפייני העבירה והנאשם; הסכם הסולחה והתהליך שהוביל אליו; נסיבות אישיות של נפגע העבירה.

במסגרת **מאפייני העבירה והנאשם**, יש לבחון את מהות העבירה המיוחסת לנאשם ובשלב המעצר יש להידרש גם לעוצמת עילת המעצר בעניינו. ככל שחומרת העבירה ועוצמת עילת המעצר הן גבוהות, כך יפחת המשקל שיש ליתן להסכם. לצד זאת, יש לשקול מאפיינים שונים של הנאשם לרבות מידת האמון שניתן לתת בו וכן את מידת האחריות שהוא נוטל על מעשיו.¹⁵⁸ כמו כן, בשלב המעצר יש לבחון גם את הסיכון הנשקף מהנאשם – האם מדובר בסיכון כללי או קונקרטי כלפיו הנפגע או סביבתו, וכן האם קיימת התחייבות מפורשת מצד הנאשם להימנע מביצוע עבירה כלפי נפגע העבירה או מי מטעמו.

יש להידרש גם **להסכם הסולחה והתהליך שהוביל אליו**. בין השיקולים הרלוונטיים ניתן למנות את הרקע והנסיבות העומדות מאחורי הסכם הסולחה; משמעות הוראות ההסכם; הגורמים החתומים על ההסכם, כך שחתימת הפוגע והנפגע, לצד דמויות בעלות מעמד נכבד, עשוי לחזק את המשקל שיש ליתן להסכם; הגורמים המעורבים בהליך לגיבוש ההסכם, מידת הניטרליות שלהם וטיב היחסים ביניהם לנאשם ולנפגע העבירה; קיומן של הוראות בעייתיות כגון איסור על שיתוף פעולה עם רשויות האכיפה. בנוסף, יש לבחון האם תנאי ההסכם מלמדים על רצון חופשי או שמא נערך ההסכם תחת לחץ חברתי או קהילתי. מועד כריתת ההסכם רלוונטי גם הוא – ככל שהוא נערך בעבר הרחוק, יידרש בירור עדכני של יישומו ותקפותו.

לצד זאת, נדרש לשים לב **לנסיבותיו האישיות של נפגע העבירה**. יש לבחון את הסכמתו של נפגע העבירה והאם היא ניתנה באופן חופשי, תוך מודעות למשמעויות ההסכם ללא השפעה בלתי ראויה. לכך יש להוסיף כי קיומם של פערי כוחות או מעמד בין הנאשם לנפגע עשוי להצביע על סיכון שנעשה שימוש לרעה בפער זה לצורך כפיית הסכמה.

ההתמודדות תופעת האלימות והפשעה הגוברת בחברה הערבית אינה פשוטה כלל ועיקר. על רקע האתגרים והחששות שנידונו במסגרת רשימה זו, נראה כי מדיניות המעניקה משקל מוגבל להסכמי סולחה, תוך בחינה שיפוטית פרטנית של נסיבותיהם בהתאם לשיקולים שהוצגו, לצד הגברת מעורבותה של המדינה בהליכי גיבושם – עשויה, ולו במידה מסוימת, לסייע כאחת מיני דרכים רבות להתמודדות עם תופעה קשה זו.

¹⁵⁸ בהקשר זה, צוין כי העובדה שהפוגע משלם מכספו את הפיצויים לנפגע עשויה ללמד על מידת האחריות שנטל. השוו בהקשר זה עם עניין אלקרינאוי, לעיל ה"ש 80, בפס' 12, בו שילם המערער בעצמו סכום פיצוי ניכר ויוצא דופן שהביא לכך שהוא נקלע למצוקה כלכלית. שם, כזכור בית המשפט העליון נתן משקל להסכם הסולחה כך שהפחית את עונשו של המערער, שכן ההסכם והפיצוי ששולם על ידו ביטאו את רצונו האמיתי להביא לסיום הסכסוך ונכונותו לתקן את תוצאות העבירה.